

UNHCR
The UN Refugee Agency

**БЪЛГАРСКИ СЪВЕТ
ЗА БЕЖАНЦИ И
МИГРАНТИ**

БЕЖАНЦИТЕ: ДНЕС И УТРЕ

АКАДЕМИЧЕН БЮЛЕТИН

БРОЙ 12 | ОКТОМВРИ - ДЕКЕМВРИ 2022

ISSN 2683-1120

СЪДЪРЖАНИЕ

Уводна статия	2
Статистика	4
„Ние не искахме да се окажем внезапно в Русия“ (модели на миграционно поведение сред украинските бежанци)	7
<i>Алексей Пампоров</i>	
Правната клиника – място, в което се изграждат бъдещи защитници на човешките права	13
<i>Петя Караянева</i>	
Граждански сектор вместо държава: обучението по български език като чужд	15
<i>Ива Парцалева</i>	
Управление на качеството в организации, работещи с бежанци – актуални предизвикателства	20
<i>Росица Симеонова</i>	
Извънаудиторна заетост на студенти от специалност „Етнология и културна антропология“ с бежанци	25
<i>Кремена Йорданова, Виолета Коцева</i>	
За културната медиация – да разбираш и подкрепяш в работата с бежанци и мигранти	31
<i>Теодорина Милушева</i>	
Как да повишим информираността по отношение на бежанците – идеи на студенти	23
<i>Екатерина Томова</i>	
Афганистанската жена преди и сега: възможни прочити през „Пет следобед“ (2003) на Самира Махмалбаф	42
<i>Лора Тодорова</i>	
Редакционна колегия	50
Благодарности	50
Обратна връзка	50
Резюме на български език	51
Summary in English	52

Уводна статия

Здравейте, читатели, колеги, приятели,

Измина една тежка година в сферата на принудителното разселване. Лицата, принудително напуснали местата си на обичайно пребиваване, надхвърлиха над 100 милиона души в световен мащаб. Нападението на Русия над Украйна в края на февруари 2022 г. тласна нова вълна от търсеци закрила украински граждани, както в рамките на държавата им, така и извън нея. Бежанците от Украйна в Европа са вече близо 8 милиона. Бързата реакция на Европейския съюз с активирането на директивата за временна закрила (*Решение за изпълнение (ЕС) 2022/382 на Съвета от 4 март 2022 година за установяване на съществуването на масово навлизане на разселени лица от Украйна по смисъла на член 5 от Директива 2001/55/ЕО и за въвеждане на временна закрила (OBL 71, 4.3.2022 г., стр. 1–6).*) показва, че когато има политическа воля за действие, подкрепата може да се случи навременно, ангажирано и целенасочено. България също се присъедини към солидарните действия, като Директивата беше приета само четири дни по-късно след започването на нейното действие на европейско ниво. Динамична и непредсказуема обаче продължи да бъде цялата година, както за украинските граждани, така и за тези с [двойно гражданство](#), които потърсиха закрила в България. Какви бяха вълните на пристигане и моделите на прием, може да прочетете в статията на Алексей Пампоров. През 2023 г. планираме да направим специален брой за последиците от войната в Украйна с фокус какво се случва с получените временна закрила в България.

В същото време продължаваме да сме свидетели на увеличение на подадените молби за международна закрила през 2022 г. в България, най-вече на граждани от Афганистан, Сирия, Ирак. Потърсилите закрилата на страната ни от тези държави достигнаха нивата от 2015 и 2016 г., което изправи Държавната агенция за бежанците и другите институции пред още едно огромно предизвикателство, наред с украинската криза. За

съжаление, бежанците от Близкия изток също попаднаха в сферата на обществената и медиен интерес, особено през последните месеци заради тежки събития, засегнали както български полицаи, така и търсещи закрила. Повече може да бъде видяно и прочетено в разследващите репортажи [ТУК](#).

В настоящия брой с радост ще разкажем за възраждането на една от най-ценните инициативи в сферата на бежанското право: правните клиници, които ВКБООН и Софийският университет организират съвместно от тази академична година. Ще можете да се запознаете също с предизвикателствата пред преподаването на български като чужд в България (Ива Парцалева), как се управлява качеството в организациите, които работят с бежанци (Росица Симеонова), каква е ролята на културната медиация при работата с бежанци и мигранти (Теодорина Милушева). Представяме и добрата практика на специалност „Етнология и културна антропология“ в Софийския университет във включването на студенти в извънаудиторни занимания с бежанци (Кремена Йорданова, Виолета Коцева), а в статията на Екатерина Томова може да научите идеи как да се повишат знанията за бежанците, от проучване, направено със студенти. Разширени разработки по част от тези теми могат да се намерят в сборника с научни доклади (*Чавдарова-Костова, С., Чолакова, М., Събева, К. (съст.) (2022) Актуални аспекти на процесите на интеграция и социално включване на бежанците в България. Сборник с научни доклади от академичен форум, Български съвет за бежанци и мигранти, ВКБООН*), издаден от проведения академичен форум в Софийския университет в края на октомври 2022 г.

Темата за правата на жените в Иран и, като цяло, в Близкия изток бе една от актуалните теми за 2022 г. В България, както и в много други страни, се проведеха солидарни акции в подкрепа с [жените в Иран](#), като водещи организации в тази кампания бяха Център за правна помощ „Глас в България“ и Фондация „Мисия криле“, за което

преди дни получиха и признание от иранската общност в рамките на конкурса „Човек на годината“. Ние отбелязваме тази тема със статията на Лора Тодорова, представяща живота и търсенията на афганистанската жена през прочита на един филм - „Пет следобед“ (2003) на Самира Махмалбаф.

За да завършим и с позитивна история, бихме искали да кажем, че миграцията може да бъде и празник. По случай Международния ден на

мигранта, Центърът за миграционни изследвания (CERMES) организира Миграционно биенале в Нов български университет, в рамките на което студенти от университета ще се запознаят с работата на държавни институции, международни и неправителствени организации, които са обединени от каузата на миграцията и бежанците.

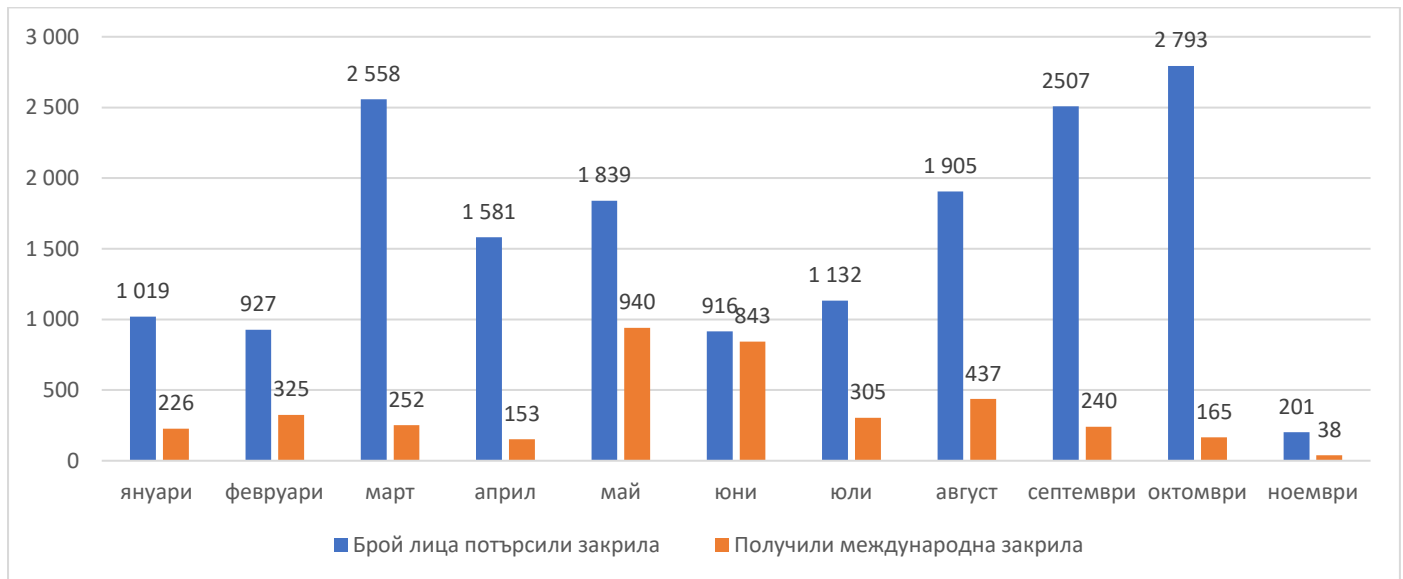
Желаем ви приятно четене!

Редакционната колегия

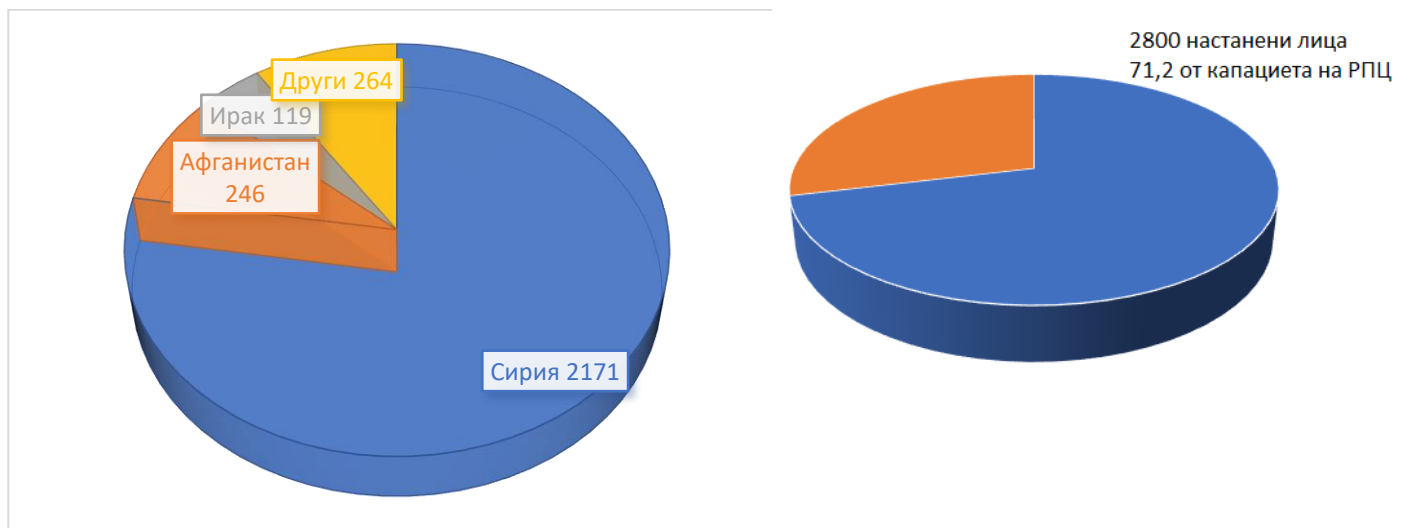

Статистика за периода януари – ноември 2022 г.

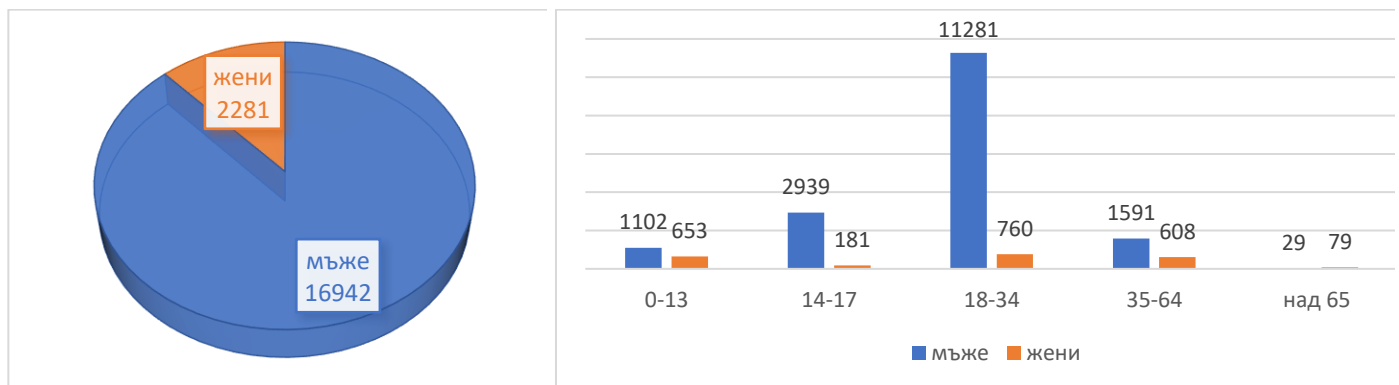
Потърсили и получили международна закрила за периода януари – ноември 2022 г.

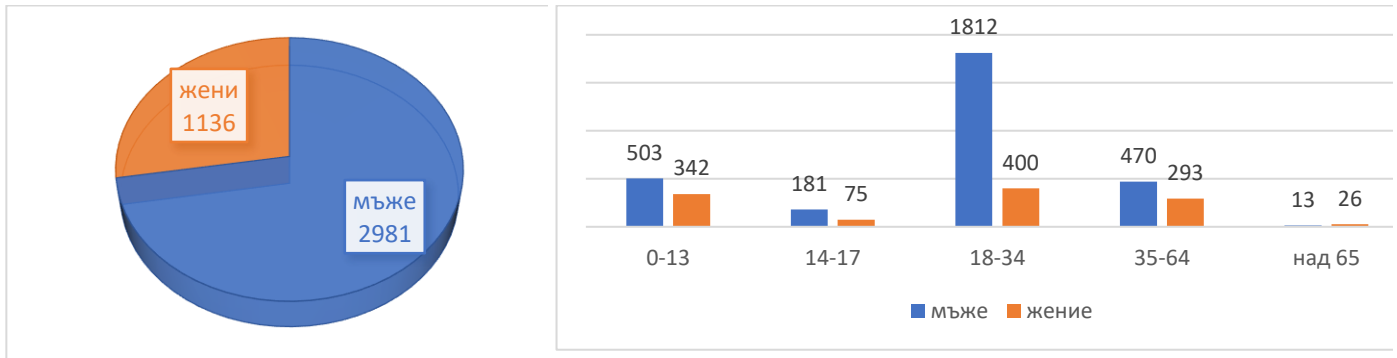
Лица, настанени в центровете на ДАБ към 31.10.2022 г.

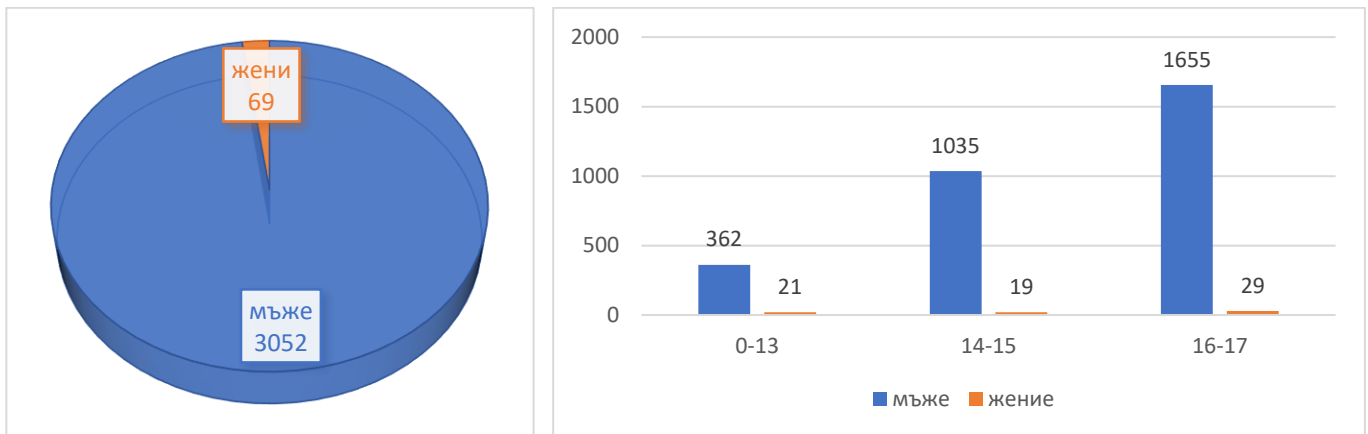
Статистически данни за лицата, потърсили международна закрила (януари – ноември 2022 г.)

Статистически данни за лицата, получили международна закрила (януари – ноември 2022 г.)

Статистически данни за непридружените непълнолетни лица, потърсили закрила през 2021 г.

DATA AND FIGURES
NAVIGATOR

Подробна статистическа информация можете да намерите онлайн в системата НАВИГАТОР.

Статистика за лицата, бягащи от войната в Украйна към 19.12.2022 г.

954 298

влезли в България

51 068

останали в България

148 365

 регистрирани за
временна закрила

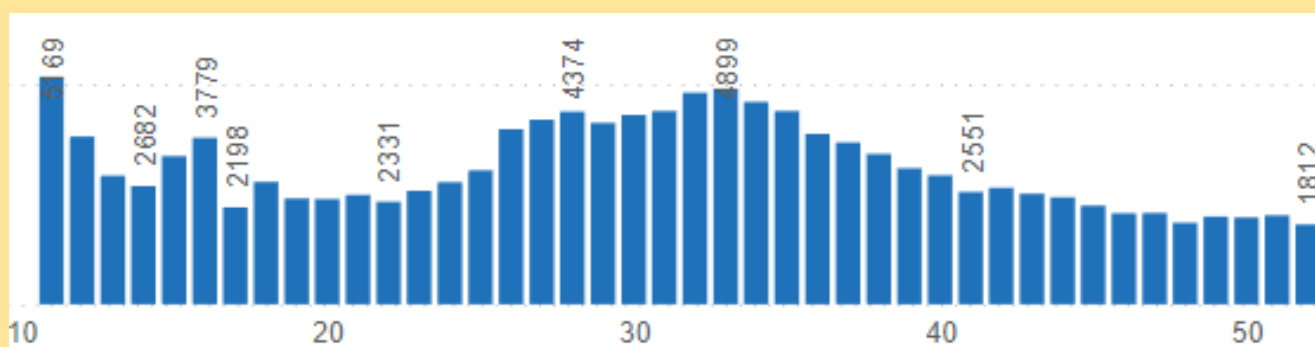
9 783

настанени

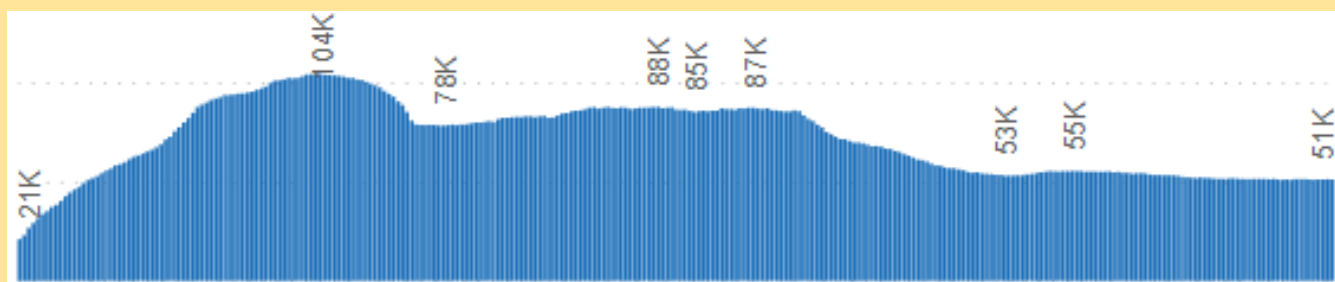
Влезли и напуснали България

Пристигнали в България – по седмици от годината

Останали в България

[Повече информация е налична на Портала за оперативни данни на ВКБООН.](#)

„Не искахме да се окажем внезапно в Русия“ (модели на миграционно поведение сред украинските бежанци)

Алексей Пампоров

Алексей Пампоров е магистър по културология и доктор по социология. Работи като доцент по социология в Института по философия и социология при БАН. Специализира демография в Института „Макс Планк“ (2003-2005). Чете лекции по „Социология на семейството“ и „Демография и публични политики“ в СУ „Св. Климент Охридски“ и в ПУ „Паисий Хилендарски“. От 2017 г. е член на комисията по предоставяне на убежище към Президента на Република България, а от 2018 г. е член на Академичния съвет по бежанските въпроси към ВКБООН.

Инвазията на руската армия в Украйна предизвика невиждан досега поток от лица, които търсят закрила в България. Съгласно Конвенция за статута на бежанците (чл.1, ал.2), за бежанци се считат лицата, които имат основателни опасения от преследване по причина на раса, религия, националност, принадлежност към определена социална група или политически убеждения, и същевременно се намират извън страната, чиито граждани са. От тази гледна точка в настоящата статия понятието „украински бежанци“ се използва като обобщаващ термин, независимо, че българското законодателство след 2012 г. разграничава тези лица на търсещи международна закрила, бежанци, лица с хуманитарен статут, лица с временна закрила.

От 24 февруари до 3 октомври 782 043 Украински граждани пресичат българската граница. От тях 137 693 души получават статут на временна закрила, съгласно Европейската директива за временната закрила, 54 579 души остават да живеят в България (от тях 21 659 деца)¹.

В началото на септември 2022 г. екип на ВКБООН организира процедура по бърза оценка на

¹Към 15 декември тези данни вече са: 945 698 лица, преминали през българска територия, 148 295 лица, получили временна закрила в България, и 50 973, които все още се намират на територията на страната.

нуждите на украинските бежанци, основана на фокусирани групови дискусии.

снимка: ВКБООН

Методологията на изследването включва въпроси, които имат за цел да установят следните въпроси:

- Откъде са дошли?
- Как са дошли?
- Кога са дошли?
- С кого са дошли и кой е останал?
- Как са се настанили в началото?
- Как живеят сега?
- Какво са работили преди и каква работа имат/им предлагат сега?
- Какво образование имат?
- Децата как учат?
- Какво правят/са направили, за да имат личен лекар тук?
- Какви са основните проблеми при престоя им тук?
- Как избраха България?

Анализът по-долу стъпва на данните от пет дискусии, проведени във Варна, Златни пясъци, Бургас, Стара Загора и София и обхващащи историите и нагласите на 52 души. Приложен е принципът на матрично аксиално кодиране от обоснованата теория². Използваният модел на

²Glaser, B., & Strauss, A. (1967) The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research. Chicago: Aldine.

анализ позволи да се открият три различни типа на миграционно поведение, като се наблюдава ясно изразена връзка между периода на пристигане, транспортното средство, маршрута, факторите на отблъскване и привличане, както и в бариерите пред интеграцията. Както се вижда от статистиката по-горе, украинските бежанци, които влизат в България, са стотици хиляди и в този смисъл е възможно да има смесени типове и преплитане между отделните типологии, както е възможно и да има други типове миграционно поведение, произтичащи от характеристиките на онези, които са използвали България само като транзитна страна и които не са се установили трайно. В този смисъл предложените типологии са условни, но позволяват да се обърне внимание на нуждата от специфични публични политики и специфични форми на подкрепа за различните украински граждани.

© UNHCR/Dobrin Kashavelov

Първата вълна: „Курица не птица, България не за граница“³

Украинските граждани, които формират първата вълна, идват основно от Киев, Харков, Луганск, Донецк и Херсон. Това са районите, първоначално засегнати от обявената от Руската федерация „военна операция“. Историите, които хората от тази вълна разказват, са истории, свързани с непосредствената опасност за живота им. Няма предварително обмислен план и избрана дестинация, а решенията се взимат в движение: „За половин час събрахме две чанти и тръгнахме“ (ж., 28). По тази причина маршрутът

³ (Рус.) Кокошката не е птица, България не е чужбина.

на тяхното придвижване изглежда по-скоро хаотичен:

- Киев → Одеса → Молдова → Варна
- Орловка → Исакча → Балчик → Свиленград → София
- Одеса → Полша → Молдова → София
- Николаев → Твърдица → Стара Загора

Основната част от тази вълна се формира най-вече от майки с едно или две деца, както и от възрастни двойки (част от които са били на почивка в България преди 1989 г.). Непланираното пътуване води до това, че няма конкретен характерен транспорт за придвижване и в хода на дискусиите бяха разказани най-различни истории за преминаването на границата с Румъния пеша, за пътуването с ферибот, с влак и с лични автомобили.

Мислени през пирамидата на потребностите⁴, основният фактор на отблъскване е нуждата от безопасност, породена от непосредствените атаки на жилищата на украинските граждани. Важността в този случай е защитата на децата: „Тук сме само заради децата“ (ж., 41) и спокойствието на по-възрастните хора. В някои случаи майките на средна възраст идват със своите възрастни родители, за да има кой да им помага с отглеждането на детето. В други случаи, възрастните хора имат някакво хронично заболяване, обаче, и също имат нужда от грижа. По този начин някои от жените на средна възраст имат тройно бреме: да си намерят работа в България, да се грижат за децата си и да се грижат за възрастните родители, които са ги придружили.

Два са основните фактори на привличане: „България е близо до Украйна, а езикът е много родствен и е лесно да се научи“ (ж., 44). Първият фактор – кирилицата – се възприема като голямо предимство по отношение на бързата интеграция на децата и възрастните хора, които не владеят добре друг език. Например, цитираната в предходното изречение жена, живее в България с второто и третото си дете (на 8 и на 9 г.), докато голямата ѝ дъщеря е на 27 г. и живее в Италия.

⁴ Maslow, Abraham H. (1943). "A theory of human motivation". *Psychological Review*. 50 (4): 370–396.

Вторият фактор – близостта, е свързан с първоначалната нагласа, както на международната общност, така и на самите украински бежанци, че това е „военна операция“, т. е. че въоръженият конфликт ще приключи в рамките на няколко месеца и тогава е по-добре да са близо, за да се приберат по-лесно (част от посочените по-горе маршрути са всъщност маршрутите на редовни международни автобусни превози между България и Украйна).

Първата вълна от украински бежанци успява да се възползва от гражданските инициативи и доброволната подкрепа на обикновените български граждани. Част от хората от тази вълна получават международна закрила под формата на хуманитарен статут още преди активирането на механизма на временната закрила. От самото начало са настанени в частни квартири, за които в някои случаи дори не заплащат наем. Имат лични лекари. Децата са записани в детски градини и училища още от втория срок на учебната 2021/2022 г.

Като времеви период може да се каже, че първата вълна започва от 24 февруари и обхваща случаите до 15 март, малко след като беше активирана Директива 2001/55/ЕО на Съвета на ЕС относно минималните стандарти за предоставяне на временна закрила или до 8 април, когато съгласно Заповед РД05-263 е забранено и преустановено образуването на производства на украински граждани за международна закрила.

Онова, което пречи на интеграцията им, е несигурността на подкрепата, задавана от българските власти. Тя непрекъснато мени своите параметри – като финансиране и като условия, от една страна, а от друга страна задава много кратки хоризонти на подкрепа: края на май 2022, началото на октомври 2022, края на февруари 2023 г.. Така се получава парадокс, при който украинските бежанци идват заради нуждата от сигурност, но публичните политики у нас задават процес на „интеграция“, който обаче носи несигурност.

© UNHCR/Dobrin Kashavelov

Втората причина е недостигът на сертифицирани курсове за владеене на български език, което е условие за включването на пазара на труда за част от висококвалифицираните професии (напр. лекари). Нещо повече, основната част от сертифицираните обучаващи институции са свикнали да работят със студенти, т.е. пълнолетни младежи. Необходимо е обаче, бързо да се разработят учебни програми, съобразени с различните възрастови нива и съответните нужди и умения при обучението на деца, както и да се разработят специализирани програми за лица в третата възраст.

Третата причина е фактът, че – както навсякъде в Европа – така и в Украйна, се наблюдават неравенства на пазара на труда и съответно феминизиране на някои професии, за сметка на други. Към момента жените са 77,4% от пълнолетните украински бежанци, които са получили статут на временна закрила у нас. По този начин в България са свърх представени някои високо квалифицирани професии, които са изключително търсени и подходящи за пазара на труда в Украйна, но не могат да намерят адекватна реализация на пазара на труда в България: счетоводители, данъчни инспектори и юрисконсулти (и трите професии, работещи само спрямо украинското законодателство); държавни служители, учители и училищни педагози, с украински език.

Втората вълна: „Золотые пески и Солнечный берег“⁵

⁵ (Рус.) Златни пясъци и Слънчев бряг.

Украинските граждани, които идват с условно наречената „втора вълна“, са от цялата страна и към първоначално засегнатите райони се присъединяват жители на Житомир, Винница, Тернополь и Черновци. Може да се каже, че началото на тази вълна е условно 1 април 2022 г., когато държавата формално започна разплащане с местата за настаняване⁶ и това насърчи значителна част от туристическия бранш да се включи и да отвори врати „извън сезона“. Фактически обаче, втората вълна е свързана по-скоро с ескалацията на конфликта в Украйна след 8 април и въвеждането на петия пакет от ограничителни мерки на ЕС срещу Русия, в следствие на разкритията за множество цивилни жертви. Макар че указ 64/24.02.2022 на украинския президент предвижда като изключение мъжете в многодетни семейства и мъжете, които са самотни родители, да имат възможност да напуснат страната, въпреки военната ситуация, много семейства първоначално не се възползват от тази възможност, защото са несигурни дали граничните власти все пак ще им позволят, а и защото не знаят къде биха могли да отидат с многото си деца. По този начин, във втората вълна значителен дял имат многодетните семейства и разширените семейни домакинства, в които има дядовци над 60 г. възраст.

За разлика от хаотичния маршрут на първата вълна, втората вълна идва с ясни транспортни траектории, от които най-често повтарящите се, съвпадат с маршрути на български и украински туристически превози:

- Одеса → Варна
- Болград → Варна
- Киев → Одеса → Исмаил → Варна → София

Разбира се, основният фактор на отблъскване е разрастването на военния конфликт и края на илюзията, че това е „операция“ и ще свърши бързо. Друг фактор обаче е възможността, освен нуждите от сигурност, да бъдат удовлетворени и социалните нужди от принадлежност и живот в общност. Хотелското настаняване фактически

ускорено създава гнезда с украински диаспори, в които децата и възрастните се чувстват „сред свои“.

Основен фактор на привличане в това отношение несъмнено е програмата за хотелско настаняване. От една страна, тя е насърчена от позитивните стереотипи за българските черноморски курорти – възникнали още преди 1989 г., а, от друга страна, от гарантираното удовлетворяване на нуждата от сигурност: ясен маршрут на придвижване, ясен модел на настаняване, гарантиран подслон и храна за децата и домакинството: „*Качвате се в автобуса и пристигате цели. В Германия отвлечат деца от влаковете*“ (ж., 33).

Макар че хотелското настаняване в курортите е считано за голямо предимство и „люкс“ в отношението към украинските бежанци, се оказва, че то е и най-голямата бариера пред интеграцията им в България. От една страна, са създадени десетки „Малки Украйни“ в курортните градове по Черноморието, което отменя необходимостта децата и възрастните да влизат в контакт с българските граждани. Така се получава един процес на скрита гетоизация и затваряне в рамките на собствената общност. От друга страна, курортите са места за почивка и развлечение – в тях има барове, ресторанти, казина и т.н., но липсва достъп до базови услуги, свързани с нормалното ежедневие: няма училища, няма болници и адекватно доболнична помощ, аптеките не работят извън сезона, а няма и достатъчно работни места извън сектора на хотелското настаняване и ресторантите (който

⁶ По 40 лв. за настанен бежанец на ден.

извън сезона също не предлага пълноценна заетост).

След 31 май 2022 г. държавата променя програмата за настаняване и от 40 лв. на човек на ден, субсидията става 15 лв. и множество хотели отказват да приемат украински бежанци и те са помолени да напуснат съответните места. С началото на туристическия сезон и възможността хотелите да формират много по-големи печалби на свободни туристически пазар, се появява още по-голям натиск към бежанците. Условно, края на втората вълна може да се сложи към 30 юни, когато постепенно изчезва инерцията от организирано идване в България през туристически фирми. Статистическите данни, с които разполага българският офис на ВКБООН, предоставени от ГД „Гранична полиция“, потвърждават условните граници на тази вълна.

Фиг. 1. Пристигащи и напускащи страната украински граждани (по данни към 14/12/2022)
Източник: ВКБООН

Третата вълна: „Здесь дешевле“⁷

Третата вълна започва условно към 1 юни – тогава, когато е ясно, че вече няма да има настаняване в

хотели по правителствена програма, а основният пик на вълната е след средата на август. Вълната, разбира се, е свързана с поредна ескалация на военните действия. От една страна, украинската армия успява да отвоюва обратно отделни райони, но, от друга страна, Русия сменя командването и обявява частична мобилизация. Любопитното е, че в повечето случаи за интервюираните в хода на дискусиите респонденти, България не е била първи избор и те пристигат тук най-вече от други страни на Европейския съюз и дори от САЩ. Част от украинските бежанци в тази вълна са жени и деца на мъже, които работят като моряци или са жени на мъже, които войната в Украйна заварва като гастарбайтери в ЕС. Чрез различни механизми, предвидени в Указ 64/2022, с тази вълна в България успяват да дойдат и мъже в средните възрастови групи, за да се съберат със семействата си. Изключение от останалите украински граждани в тази вълна правят бесарабските и таврийските българи, които идват директно през румънската раница край Измаил.

Маршрутите на хората от тази вълна също са изключително конкретни, с предварително ясни изходна и крайна точка на пътуването. Част от бежанците дори идват с вече намерена квартира или осигурена работа, през интернет. Голямото предимство на тази вълна е, че те използват контактите и вече възникналите украински и руски диаспори в България. Основният фактор на отблъскване е загубата на надеждата, че войната скоро ще свърши. Местенето на фронтовата линия и постепенното преминаване на някои райони ту в руски, ту в украински ръце, води до унищожаване на жилищата им, на селищната инфраструктура, поражда изключително висока несигурност за живота на цивилното население. В този случай обаче ключов фактор, който надгражда потребностите от сигурност и социално общуване, са нуждата от самочувствие и самоусъвършенстване. Пикът на вълната неслучайно започва в средата на август. Учебната година в Украйна започва на първи септември и семействата, които решават да дойдат с третата вълна, са семейства, които искат децата им да

⁷ (Рус.) Тук е по-евтино.

имат „нормална зима“ – с топли и осветени жилища, в училищна система „на живо“. Изключително впечатление прави фактът, че дори планирането на наемане на жилище в някои случаи е съобразено с възможностите за извънкласни занимания на децата: балет, уроци по пиано, достъп до спортни училища и училища по изкуствата. Факторът на привличане в този случай са украинските и руските диаспори – които предварително дават достатъчно информация как даденото семейство може да подреди живота си в България. Вторият фактор е, че България е страна от Европейския съюз, което им дава гаранция за спокойствие и някакво качество на живота, а същевременно тук цената на живота е най-ниска. Именно затова се получава и специфичното разделяне на семействата – майките с децата остават тук в големите градове, докато съпрузите им (моряци и гастарбайтери) изпращат парични трансфери от чужбина. Макар и пристигнали най-късно, хората от тази вълна изглеждат най-интегрирани. Повечето вече са наели частни квартири или дори са си закупили жилище. Имат общопрактикуващи лекари. Децата са ваксинирани, съгласно българския календар, и са записани в детска градина или училище, както и в различни извънкласни дейности. Жените и мъжете в трудоспособна възраст са си намерили някаква работа или търсят варианти за алтернативни доходи и работа онлайн. Имат в България роднини и приятели, които са дошли с първата вълна.

Нулевата вълна: „Войната не започна сега“

Разговорите с хората от първата и третата вълна обаче, откриха нещо, което изследването нямаше как да улови, поради ограниченията на своя обхват: *„Войната не започна сега, а преди 9 години“* (ж., 48). В България има голяма, добре установена украинска диаспора от мигранти, които идват в периода 2014-2021 г., предимно от

районите около Донецк, Луганск, Крим и Одеса. Става дума за мъже, които започват бизнес като предприемачи, нуклеарни семейства с едно-две деца, разширени семейства от няколко поколения. Причината за тяхната миграция е много добре обобщена в изказването на една бесарабска българка, участвала в проведените дискусии: *„Ние не искахме да се окажем внезапно в Русия“* (ж., 43). Всъщност, украинските бежанци от нулевата вълна са публично „невидими“. В частни квартири са; имат лични лекари; намерили са работа или са стартирали частен бизнес; имат ЛНЧ и статут, различен от временната закрила; децата са в български училища. Или казано с други думи – вече са интегрирани.

Разбира се, изследването с качествени методи крие риск от свръхинтерпретация при генерализации и обобщения, но се надявам, че откритите типологии ще помогнат за по-доброто разбиране на миграционните процеси – особено по отношение на мотивацията и адаптацията на украинските бежанци. Така откритите три вълни са чисти, „идеални“ типове, с цел да се открият някои базови разлики. Същевременно, трябва да се подчертае, че бежанците от всички вълни имат нужда от сигурност, социални контакти, самочувствие и себerealизация. Бежанците от всички вълни са хора, бягащи от война. Война, която може да ги остави продължително време или дори завинаги в България: *„Не планираме да се върнем в Украйна, защото домът ни е сринат. Ние няма къде да се върнем“* (ж., 39). За да успеем да осигурим тяхното пълноценно и достойно включване в българското общество, трябва да започнем да правим публични политики така, сякаш войната няма да свърши. Това ще гарантира сигурност и предвидимост на публичните политики, което е добре както за украинските бежанци, така и за местните власти, за работодателите и за образователната и здравната системи.

Правната клиника – място, в което се изграждат бъдещи защитници на човешките права

Петя Караянева, ВКБООН

Една от целите на ВКБООН в дългосрочна перспектива е да насърчава обучението по бежанско право както в академичен, така и в практически план. Правните клиники вече са се утвърдили в редица държави като един от успешните модели да се подготвят бъдещите поколения на работещи в областта на бежанското право – както практикуващи юристи, така и други професионалисти – такива, които вземат решения, активисти на гражданското общество, хуманитарни работници. Клиниките по бежанско право имат своето място и значимост за това да се насърчава запознаването с правата на човека, включително правата на бежанците, сред академичната общност и студентите. Те също така допринасят за опосредстването на академичния обмен, в това число и за да се подкрепят ценностите на културното многообразие и приобщаващото общество.

В резултат на подписано споразумение между Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и Представителството на Върховния комисар на ООН за бежанците в България от тази академична година в Юридическия факултет на Университета функционира Клиника по бежанско право. В нея се обучават студенти от специалност „Право“ в трети курс, които са положили с отлични оценки

изпитите по Административно право и Международно публично право.

Както е известно, има различни модели на функционирането на бежанските клиники в различните държави. Какъв е моделът в България? Обучението на студентите в клиниката в Софийския университет е организирано в две части – първата част е теоретичен курс и се преподава през зимния семестър на трети курс, а втората част, която е практически стаж и работа с адвокати от Български хелзинкски комитет, ще се проведе през летния семестър на същия курс. Клиниката се ръководи съответно от представител на катедра „Административноправни науки“ – гл.ас. д-р Капка Георгиева, както и на катедра „Международно право и международни отношения“ – Стоян Мадин.

Юридическият факултет присъжда на студентите в Клиниката кредити за успешно приключване на обучението след задължителния стаж като част от дисциплините Административно право и Административен процес.

От своя страна, Представителството на Върховния комисариат на ООН за бежанците ще оказва конкретна подкрепа и за втората част от обучението, като съгласува с приемащата организация, в случая Правната програма за бежанци и мигранти на Български хелзинкски комитет, стажовете и предоставя наставничество при провеждането им. ВКБООН също така осигурява учебни материали и оказва съдействие и подкрепа, в рамките на своите възможности, за успешното функциониране на Клиниката по бежанско право.

Първата лекция по бежанско право в рамките на клиниката се проведе в началото на ноември. На нея присъстваха почти всички от записалите се 13 студенти. Когато запитах част от студентите, какво ги е накарало да изберат бежанското право, получих много различни отговори.

Велина е вицепрезидент на Националното сдружение на студентите юристи ЕЛСА България. Тя има съвсем конкретни интереси в сферата на защита на правата на децата. През декември ЕЛСА за втора поредна година организира „Академия за правата на човека“, като тази година темата на основното събитие беше “Fleeing Alone - The Child Refugee Crisis”. За Велина участието в клиниката по бежанско право е напълно осъзнат избор, това е място, където тя очаква да разшири своите познания в областта на защита на правата на децата.

За Сара да бъде част от тази клиника има и личен елемент – то е свързано и с нейното семейство. Един от родителите ѝ е от държава, от която също идват бежанци в България и тя смята за напълно логично да учи бежанско право. Тя самата също е работила с бежанци и мигранти и това е засилило допълнително интереса ѝ към тази част на правото.

Някои студенти очакват да намерят чрез правната клиника отговор на въпроси, свързани с административната практика по отношение на процедурата за предоставяне на международна закрила. За други от студентите клиниката е начин да усвоят и да могат ефективно да използват правни способности, за да защитават правата на тази уязвима категория лица.

Очакванията на студентите от включването им в клиниката по бежанско право са изпълнени с конкретика и планове за бъдеща реализация в областта на защита на правата на тази уязвима група лица – търсещите и получили закрила. Ентузиазмът на младите хора, професионализма на преподавателите и експертизата на практикуващите юристи са предпоставка и гаранция за успеха на това начинание.

Граждански сектор вместо държава: обучението по български език като чужд

Ива Парцалева, ВКБООН

Изучаването на националния език е задължително условие по пътя на успешната интеграция на бежанците в страната, където те са потърсили и намерили закрила. Пълноценният достъп до всички услуги, до образование, пазар на труда и всеки един аспект на социалното включване минават през необходимостта хората да умеят да разбират и общуват на съответния език.

България, която изостава в предоставянето на цялостна интеграционна подкрепа, осигурява възможност за безплатно обучение по български език само на отделни групи бежанци, а то е белязано от редица организационни и методически предизвикателства и дефицити. Настоящата статия изследва къде са пропуските и какви могат да бъдат стъпките за тяхното преодоляване.

Правна рамка

Международната правна рамка, която регулира системата за убежище, не конкретизира експлицитно задължение на държавите да организират курсове по съответния национален език за бежанци.

Чл. 34 от *Конвенцията за статута на бежанците от 1951 г.* посочва, че „договарящите страни се задължават да улесняват според възможностите си асимилацията и

натурализацията на бежанците“, но не определя как конкретно да бъде постигнато това. По подобие, чл. 34 от Директива 2011/95/ЕС или т.нар. *Квалификационна директива* на ЕС указва, че „с цел да се улесни интегрирането на лицата, на които е предоставена международна закрила, в обществото, държавите-членки осигуряват достъп до програми за интегриране, каквито преценят за подходящи, за да вземат предвид специфичните нужди на лицата, на които е предоставен статут на бежанец или статут на субсидиарна закрила, или създават предварителни условия, гарантиращи успеха на тези програми“. Езиковото обучение се споменава като възможен елемент от тези програми за интегриране в съображение 47 на същата Директива.

В същото време, чл. 36 (2) на българската *Конституция* се посочва, че „гражданите, за които българският език не е майчин, имат право наред със задължителното изучаване на българския език да изучават и ползват своя език“, което може да бъде тълкувано като задължение към лицата, получили закрила, да изучават български език.

Държавната агенция за бежанците има ангажимент да „оказва съдействие за адаптирането им към българските условия в сътрудничество с Българския Червен кръст и други неправителствени организации и организира курсове по български език, включително съвместно с Министерството на образованието и науката“ по силата на чл. 53 (2) от *Закона за убежището и бежанците*. Този ангажимент означава, че лицата, настанени в центрове на Агенцията, би трябвало да имат достъп до езиково обучение.

Възможност за такова се осигурява на деца и ученици, търсещи и получили международна закрила, записани в детски градини и училища, по силата на чл. 17 (3) от *Закона за предучилищното*

и училищното образование, според който те имат право на допълнително обучение по български език. Според чл. 13 (13) на *Наредба б на МОН от 11.08.2016 г. за усвояването на книжовния български език* допълнителното обучение е с продължителност:

1. за децата от подготвителните групи - до не повече от 60 педагогически ситуации, по 2 ситуации седмично;
2. за ученици, обучаващи се в начален етап на основното образование - до не повече от 90 учебни часа, по 3 часа седмично;
3. за ученици, обучаващи се в прогимназиален етап на основното образование - до не повече от 120 учебни часа, по 4 часа седмично;
4. за ученици, обучаващи се в първи гимназиален етап на средното образование - до не повече от 180 учебни часа, по 5 часа седмично.

Наредбата оставя извън обхвата си учениците, записани във втори гимназиален етап.

Накрая, лицата, получили международна закрила и подписали интеграционно споразумение с кмет на община по силата на *Наредбата за условията и реда за сключване, изпълнение и прекратяване на споразумението за интеграция на чужденците с предоставено убежище или международна закрила*, имат задължението да се включат в обучения по български език (чл. 17.4). Същата наредба обаче не посочва кой трябва да организира такива обучения, като подобен ангажимент не е вменен на другата страната по споразумението – общината.

Реалността на терен

От описаната по-горе правна рамка става ясно, че на практика гарантиран достъп до обучение по български език с определена институция, доставчик на тази услуга, имат само децата, записани в училище, и търсещите закрила, настанени в центрове на ДАБ. За възрастните, получили международна или временна закрила (включително децата с временна закрила извън образователната система), няма нито правно

регламентирано обучение, нито е определена отговорна институция, която да го осигури.

Най-последователно езиково обучение се организира в училищата. Допълнителните часове могат да се осъществяват само след подаване на молба от родителя – възможност, за която той трябва да бъде уведомен от училищния екип. Все още няма данни в колко училища в България се организират групи за подобно обучение за деца бежанци през настоящата учебна година, но предвид рекордния брой ученици от целевата група (138 деца, търсещи или получили международна закрила, записани в две детски градини и 32 училища; както и 2102 деца и ученици, получили временна закрила, записани в образователната система) може да се очаква, че броят ще е значителен. Допълнителното обучение би трябвало да се основава на одобрената през 2017 г. *Учебна програма по български език като чужд за търсещи или получили международна закрила и мигранти в задължителна учебна възраст*. В същото време обаче, училищните преподаватели срещат трудности във воденето на такова обучение заради липсата на опит и подготовка в преподаването на езика като чужд и липсата на учебни пособия, по които да се води обучението и които да стъпват на посочената по-горе програма.

Курсовете, които Държавната агенция за бежанците е длъжна да организира, се осъществяват от три години чрез проектно финансиране по фонд „Убежище, миграция и интеграция“ (ФУМИ). Липсата на средства в държавния бюджет на ДАБ за такава дейност води до прекъсване на обучението в периода между приключване на съответния проект и стартирането на нов. Подобна ще е ситуацията от януари 2023 г., докато не бъдат обявени нови покани за проектни предложения по ФУМИ, вероятно едва през април. Дори и когато финансиране за преподаватели все пак има, ДАБ осигурява такова обучение само в трите си центъра в София – в кварталите Овча купел, Враждебна и Военна рампа, както и в Харманли, но не и в РПЦ Баня и ТЦ Пъстрогор. Обучението в

центровете не е организирано според конкретен учебен план, не включва използване на определени учебни пособия, не завършва с издаване на сертификат за определено ниво и е затруднено от логистични предизвикателства като участието на различни лица в групите на всекидневна база.

За хората, получили международна закрила и напуснали центровете на ДАБ, усилия полага изцяло гражданският сектор. Далеч преди украинската криза НПО-тата натрупаха сериозен опит в предоставянето на обучение по български език като чужд на бежанци, като водеща роля в това отношение имат Български Червен кръст и Каритас София. Двете организации с финансовата подкрепа на ВКБООН стоят зад създаването на специален учебник и учебни тетрадки за нивата А1, А2 и Б1 (като догодина е планирано разработването на такъв и за ниво Б2) и имат своя методика на работа с бенефициентите, като през годините са организирани и множество специализирани курсове: български език за изпит за право на управление на МПС, български език на работното място, както и свързан с конкретна професия, български език за изпит за гражданство, разговорен български език и т.н. Между 2017 г. и началото на 2022 г. двете организации, заедно с Международната организация по миграция, която също финансира курсове чрез свои европейски проекти, са обучили над 1700 души. През настоящата година с пристигането на десетки хиляди украински бежанци, към БЧК, Каритас София и МОМ се присъединиха още десетки организации като

фондация „За Доброто“, сдружение „Енерджи“, сдружение „Помощ за Украйна“, Ukraine Support & Renovation Foundation, АДРА и много други. През 2022 г. само БЧК организира 30 курса за възрастни украинци и десет за деца. Неформални групи от доброволци също започнаха такива обучения, а наред с тях се появиха и инициативи на местни власти, читалища, библиотеки и университети: всички те без осигурено финансиране и изцяло на доброволен принцип. Цялата тази гражданска енергия постави още по-остро въпроса за националната политика по отношение на преподаването на български език като чужд, сертифицирането, гарантирането на качеството, осигуряването на учебни пособия.

Език свещен?

На 1 ноември 2022 г. ВКБООН, УНИЦЕФ и Български съвет за бежанци и мигранти организираха събитие, посветено на преподаването на български език, на което да се обсъдят както отговорността на институциите, така и практическите и методически предизвикателства пред преподавателите.

Няколко ключови предизвикателства могат да бъдат обобщени въз основа на предоставената информация на конференцията, които надхвърлят темата за бежанците:

1. България все още не е довършила работата си по формулиране на конкретното съдържание, което трябва да бъде покрито в рамките на всяко едно езиково ниво според Европейската езикова

рамка. На този етап отделните учебителни центрове и университети имат свои учебни програми по нива, без такива да са уточнени в национален план. Или по-просто казано, не е ясно кои точно граматични, лексикални и други езикови категории трябва да се усвоят в ниво А1, кои в А2 и т.н. Добрата новина в това отношение е националната научна програма „Българистика“ (2022-2025) с бюджет на МОН, водеща организация БАН и участие на пет водещи в езиковото обучение университета. Наред с други важни приоритети, програмата си поставя за цел уеднаквяване на учебните програми по български език като чужд и утвърждаване на съдържанието им. Очакванията на учените са тази задача да бъде изпълнена до средата на 2023 г. Едва тогава и приетите от МОН програми за деца бежанци (както и тези за възрастни) биха могли да бъдат осъвременени и приравнени към конкретните езикови нива. Същото се отнася и за езиковото обучение сред гражданския сектор.

2.България не е определила достатъчно ясно отговорна институция, която да отговаря за организиране на курсове по български език като чужд, да организира изпити и съответно официално да сертифицира успешно завършеното обучение.

Изглежда, че най-близо до тази роля е Департаментът за езиково обучение (ДЕО) на Софийския университет, наследник на някогашния Институт за чуждестранни студенти. Специфичната му роля идва от два факта. Първо, ДЕО е единственият български представител в европейската мрежа ALTE ([Асоциация на езиковите тестови центрове в Европа](#)), в която членуват организации като Гьоте институт, Институт „Сервантес“ и др. – културните институти на европейските държави, отговорни за сертифицирането на обучението по съответните езици. Второ, МОН, в лицето на Центъра за оценяване в предучилищното и училищното образование (ЦОПУО), издава сертификат за владееене на български език за българско гражданство въз основа на сертификат, издаден от ДЕО, без да организира допълнително изпитване

на кандидата (специално за бежанците подобна договорка съществува и между ЦОПУО и БЧК – и се прилага спрямо лица с получен сертификат за ниво Б1 от БЧК).

Въпреки тази специфична роля на ДЕО, няма нормативен документ, който да вменява на департамента национални прерогативи по отношение на езиковото обучение.

Още повече, няма национална програма, по която да бъдат финансирани безплатни курсове по български език за бежанци през ДЕО, друг университетски езиков център, граждански организации или частни школи. Със започването на украинската криза и огромната нужда от езиково обучение, изразена главно от бизнеса, но и от самите бежанци, имаше идея такава програма да бъде ръководена от Агенция по заетостта с бенефициенти университетските езикови центрове, но това не се осъществи на практика.

Надежда в посока определяне на отговорна институция за български език е инициативата за създаване на Български национален културен институт на вицепрезидента Илиана Йотова. Тази идея беше представена на конференция под надслов „Език свещен“, проведена под патронажа на вицепрезидента на 22 юни 2022 г. в Пловдивския университет.

Практически и методически предизвикателства

Преподавателите по български език като чужд на бежанци срещат трудности в обучението поради ограничените възможности за професионална подготовка и заради липсата на достатъчно образователни материали.

Университетите не предлагат много курсове и програми за обучение на педагози и филолози в конкретната ниша български език като чужд. Катедра „Български език като чужд“ във Факултета по славянски филологии на СУ е планирал създаването на такава магистърска програма за специалисти и неспециалисти, която трябва да стартира в близко бъдеще. Преглед в интернет показва, че подобни квалификации все пак се предлагат във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, в Югозападния университет „Неофит Рилски“, вероятно и на други места, но дали към момента подобно обучение се осъществява няма обобщена информация.

През учебната 2022/2023 г. Върховният комисариат за бежанците на ООН – в отговор на многократно заявените нужди от страна на училищните преподаватели – стартира партньорство с неправителствена организация, чийто фокус е езиковото обучение на деца с майчин език, различен от българския – Интернационална асоциация „Едюкарт“, и организира Академия за учители „Преподаване на български език като чужд на деца бежанци“. Академията дава шанс на 60 преподаватели от училища с такива ученици да се запознаят с общи методически принципи, идеи за преподаване на граматика и лексика, подходи при езикова корекция и съществуващи образователни ресурси. Подкрепата за учителите ще продължи през цялата учебна година.

„Едюкарт“ също предлагат, макар и частичен, отговор на другото голямо предизвикателство: липсата на безплатни образователни материали по български език. Асоциацията вече години наред разработва подкрепящи помагала, включително буквар за деца билингви, наръчници за учители и доброволци, преподаване на граматика в рамките на други учебни предмети и т.н. Тяхната работа е особено полезна на фона на липсващите учебни помагала по български език като чужд в училищата. На този етап в допълнителното обучение в клас се използват учебниците, споменати по-горе на Каритас София и БЧК, които се принтират и разпространяват в

училищата от ВКБООН с подкрепата и разрешението на МОН. Тези учебници обаче не са разработени специално за деца, а са насочени към възрастни. Важна стъпка в тази посока е предстоящото в близките месеци излизане на такова помагало за деца, създадено в рамките на национална програма „Учебници, учебни комплекти и учебни помагала“ на МОН.

Подобно пособие разработва и авторски екип от фондация „Рийчаут“ с финансиране на Столична община, като организацията стъпва на вече дългогодишния си опит в предоставяне на образователна подкрепа на деца бежанци, записани в български училища. Наред с материалите за деца, липсват безплатни адаптирани четива, видео съдържание и други интерактивни ресурси. Приятно изключение в тази посока са [интерактивните карти](#) на Каритас София, разработени също със средства на Столична община.

Сътрудничество

Положителна стъпка в обединените усилия за предоставянето на качествено и достъпно обучение по български език като чужд е създаването преди две години на Асоциация на преподавателите по български език като чужд. Нейната мисия е обмяна на опит и подкрепа към институциите в провеждането на националните политики в сферата. Крачка в посока сътрудничество ще бъде направена и в рамките на споделената по-горе национална научна програма „Българистика“ с изграждането на платформа, където на едно място да бъдат поместени съществуващите езикови ресурси.

В заключение, държавата остава длъжник на гражданския сектор по отношение както на осъществяването на обучението по български език като чужд – особено на възрастни бежанци, така и при изготвянето на образователни материали. Формулирането на целенасочена национална политика, отговорен орган за българския език като чужд и подготвянето на специалисти ще е ключова стъпка в подкрепа на интеграционния процес на бежанците, но и ще допринесе за популяризирането на българския език въобще, както и на достиженията на българската култура.

Управление на качеството в организации, работещи с бежанци – актуални предизвикателства¹

Росица Симеонова, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Факултет по педагогика

Росица Симеонова е доцент по Социални дейности (Управление на организации за социална работа) в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Факултет по педагогика. Има над 25 години опит като преподавател и научен ръководител в сферата на висшето образование (ОКС „Бакалавър“ и „Магистър“ и ОНС „Доктор“) и като обучител и консултант в сферата на образованието и социалната работа. Изследователските ѝ интереси са свързани с управление на качеството, лидерство и организационна култура, иновационен мениджмънт, оценяване в образованието, права на детето. Била е консултант на УНИЦЕФ България и на Министерство на науката и образованието, както и член на работни групи в МОН и МТСП. Член е на управителните съвети на Българската асоциация за образование по социална работа, ФИЦЕ България и Мрежа за иновации в образованието.

Концепцията „управление на качеството“ и приложимост в социалната работа

Управлението на качеството е водеща концепция в теорията и практиката на мениджмънта от 60-те години на XX век и до днес. Създаването и поддържането на система за управление на качеството във всяка организация е гаранция за ефикасност и ефективност на постигнатите от организацията резултати, за качеството на предлаганите услуги и за удовлетвореността на клиентите от тях (Симеонова и др., 2010:5).

Управлението на качеството е управленска философия, която се фокусира върху осигуряването и непрекъснатото усъвършенстване на качество на предлаганите от

организацията стоки и услуги. Това се постига чрез наличието на стандарти, последователност от дейности, включително анализ и оценка, и тяхното управление (Симеонова и др., 2010:31).

Следната дефиниция на Международната организация по стандартизация акцентира върху основните измерения и характеристики на управлението на качеството е важно също да бъде отбелязана: “Общото управление на качеството е управленски подход към организация, фокусирана върху качеството, основан на участието на всички нейни членове и целящ дългосрочен успех чрез удовлетвореност на клиента и ползи за всички членове на организацията и обществото” (ISO 8402:1994, по Симеонова и др., 2010:31).

В социалната работа, като практика и помагача професия, чиято основна мисия е посредничеството и подпомагането на хора в неравностойно положение, има още по-голяма необходимост от качествено удовлетворяване потребностите на клиентите, от качествено им обслужване и ползване на предоставяните социални услуги (Симеонова и др., 2010:5). Според Р. Адамс „Отличната/съвършена социална работа е социална работа, която гарантира достъпа на хората до висококачествени услуги,

¹ Пълна версия на статията може да бъде прочетена в: Чавдарова-Костова, С., Чолакова, М., Събева, К. (съст.) (2022) Актуални аспекти на процесите на интеграция и социално включване на бежанците в България. Сборник с научни доклади от академичен форум, Български съвет за бежанци и мигранти, ВКБООН. ISBN: 987-619-92329-0-3.

които осигуряват посрещане на потребностите им“ (по Симеонова и др. 2010:30).

У нас проблемът за качеството в социалната работа и неговото управление е сравнително слабо проучен, особено в полето на социалната работа с бежанци. Това обстоятелство инспирира и мотивира провеждането на качествено емпирично изследване в организации, работещи с бежанци, основните изводи от което са представени в следващото изложение.

Нормативна база за качеството на социалните услуги

До 2020 г. релевантната нормативна уредба, която адресираше в известна степен въпросите за управлението на качеството на социалните услуги, включваше Закона за социалното подпомагане (ЗСП), Правилника за неговото прилагане, Наредбата за критериите и стандартите за социални услуги за деца и някои от методиките за предоставяне на различни социални услуги.

Законът за социалното подпомагане постановяваше, че „Всички дейности в областта на социалните услуги се предоставят при спазване на критерии и стандарти, определени с правилника за прилагане на закона и с наредба за критериите и стандартите за социални услуги за деца, приета от Министерския съвет“ (ЗСП, чл. 18а. (б)).

Правилникът за прилагане на закона за социалното подпомагане (ППЗСП) регламентираше стандарти и критерии, на които трябва да отговарят социалните услуги, предоставяни в общността и в специализирани институции, а именно за: местоположението и материалната база; храненето; здравните грижи; образователните услуги и информация; организацията на свободното време и личните контакти на потребителите; обслужващия персонал (ППЗСП, чл. 40е и 41).

В някои от по-новите Методики за социалните услуги присъстваше терминът „осигуряване на качество на услугата“ и беше обособена част „Качество на социалните услуги“ (напр. Методиките за личен асистент, социален асистент, домашен помощник).

Нормативната база до 2020 г. не регламентираше цялостна и стройно изградена система за управление на качеството на социалните услуги у нас, а само отделни нейни елементи.

С приемането на Закона за социалните услуги (ЗСУ) (в сила от 1.07.2020) и на Наредбата за качество на социалните услуги (юни, 2022) въпросите за качеството на социалните услуги, тяхното управление и мониторинг бяха регламентирани по-обстойно, включително чрез създаването на специализирана Агенция за качество на социалните услуги и изискването към доставчиците да разработват програми за развитие на качеството на предлаганите социални услуги.

Пример за засиления фокус върху качеството в новата нормативна база е обособяването на отделна глава в Закона за социалните услуги, озаглавена „Качество, ефективност, контрол и мониторинг на социалните услуги“, както и дадената дефиниция за качество на социалните услуги, която се доближава до съвременните концептуални основания и ефекти от управлението на качеството: „Качество на социалните услуги е съвкупност от характеристики на социалните услуги, които удовлетворяват потребностите на лицата, които ги ползват, и водят до превенция и/или преодоляване на социалното изключване, реализиране на права и подобряване качеството на живот“ (ЗСУ, Допълнителни разпоредби, т. 18).

Новоприетата Наредба за качество на социалните услуги определя: 1. стандартите за качество на социалните услуги; 2. критериите за изпълнение

на стандартите за качество на социалните услуги; 3. основните принципи за разработване от доставчиците на социални услуги на програми за развитие на качеството на социалните услуги, които предоставят; 4. методите за извършване на мониторинг на качеството на социалните услуги и реда за извършване на контрол, мониторинг и оценка на качеството и ефективността на социалните услуги.

Социалната работа с бежанци и управление на качеството – резултати от емпирично изследване

Как обаче се възприема новата нормативна база за качеството на социалните услуги от доставчиците и кои са основните предизвикателства при прилагането ѝ с различни целеви групи, в частност с бежанци? Реализираното и представеното в следващото изложение емпирично изследване търси отговор на тези въпроси в конкретиката на социалната работа с бежанци.

Променливите и изследователските въпроси на реализираното качествено емпирично изследване са:

- Наличие на система за управление на качеството в изследваните организации.
- Познаване и отношение на доставчиците към новата нормативна база за качеството на социалните услуги.

- Приложимост на новите стандарти за качество в социалната работа с бежанци.
- Статут на дейностите с бежанците и финансирането им.
- Актуални предизвикателства пред социалната работа с бежанци и управлението ѝ.

Качественото емпирично изследване беше реализирано чрез полуструктурирани дълбочинни интервюта, общо 7 на брой. Извадката на изследването включва представители на Агенцията за качество на социалните услуги и четири организации за социална работа, работещи с бежанци, основно на територията на гр. София: Фондация „Каритас София“ - Център за интеграция на бежанци и мигранти „Св. Анна“; SOS Киндердорф България; Фондация „Конкордия България“; Фондация „За нашите деца“.

В следващото изложение са представени основните изводи от проведените интервюта, обобщени по изследвани променливи.

Наличие на система за управление на качеството

- Всички доставчици – респонденти имат разработена и прилагат система за управление на качеството на социалните услуги много години. Само при един от доставчиците прилаганата практика не се основава на систематизиран единен документ.
- Част от организациите прилагат не само вътрешен мониторинг върху качеството на предлаганите социални услуги, но и периодично реализират външен одит, за който наемат независима организация/външни одитори.
- Всички респонденти декларират, че адаптират изградената в организациите им система за управление на качеството към новите разпоредби за качество на социалните услуги.
- Не всички доставчици прилагат изградената система за управление на качеството и релевантните стандарти по отношение на работата с бежанците, която осъществяват, защото тя не е лицензирана и съответно не е финансирана от държавата дейност.

Познаване, прилагане и отношение към новата нормативна база за качеството

- Всички респонденти, с изключение на един, декларират, че са запознати с новата нормативна база за качеството на социалните услуги.
- Някои от респондентите още се ориентират в нея, организират работни срещи и дискусии с колеги, а други я познават в детайли.
- Повечето организации от извадката, понастоящем и до края на годината, синхронизират вътрешната си документация с новите изисквания на нормативната уредба.
- Част от респондентите споделят за предизвикателствата, свързани със синхронизирането на „старите“ наименования на социалните услуги (в ЗСП) с „новите“ (групи услуги в ЗСУ).
- Всички респонденти подчертават, че в работата с бежанците прилагат и релевантната национална и международна нормативна база, която също определя стандарти за работа с тях, които те следват.

Приложимост на новите стандарти за качество в социалната работа с бежанци

Интервюираният представител на Агенцията за качество на социалните услуги е категоричен в мнението си, че новите стандарти за качество на социалните услуги са приложими и за бежанците като целева група: „Да, напълно, те са като всички български граждани, абсолютно равни са на българските граждани“.

От друга страна, мнозинството интервюирани доставчици на социални услуги за бежанци споделят противоположно мнение – че работата с тази целева група (която е уязвима, а не рискова) е специфична, а стандартите за социалните услуги по-скоро не отчитат тази специфика. Конкретен пример, който често се посочва от респондентите, е свързан със стандартите за финансиране на услугите – в случая не е предвидено такова за

преводач, медицинска грижа, рехабилитация, уроци по български език и други специфични за потребностите на бежанците услуги.

Статут на дейностите с бежанците в организациите от извадката

- Само един от доставчиците е лицензиран за работа с тази целева група.
- Основните социални услуги, които се предлагат според потребностите на бежанците, са:
 - настаняване (Център за временно настаняване);
 - придружаване, застъпничество, културна медиация;
 - общностна работа;
 - специализирани услуги – ползване на услуги в Център за настаняване от семеен тип, Дневен център, Център за обществена подкрепа, работа със специалисти (логопед, психолог, културен медиатор и др.), защитени пространства.

- в някои от организациите има създаден специализиран екип за социална работа с бежанци, а след това се насочват към адекватни на потребностите им социални услуги.

Финансиране на дейностите с бежанците

Нито една от организациите от извадката не получава финансиране от държавата за дейностите, които осъществява с бежанците. Всички интервюирани респонденти споделят, че финансирането на работата с бежанците се осигурява основно от международни организации, програми и донори.

Основни предизвикателства пред социалната работа с бежанци и управлението ѝ

- Повечето респонденти споделят, че работата с тази целева група е специфична, а стандартите за качество на социалните услуги по-скоро не отчитат тази специфика.
- Друго предизвикателство, за което споделят повечето от интервюираните, е затруднения достъп до и липсата на финансиране за специализирани услуги и специалисти при работата с бежанци.

• Специфична трудност и предизвикателство при работата с тази целева група е езиковата бариера.

• Друго предизвикателство, за което споделят почти всички респонденти, са трудностите с осигуряване на лични лекари и липсата на съдействие и неангажираността на РЗИ с проблема.

• Част от интервюираните отбелязват като специфично предизвикателство много малкото права, които осигурява статутът на временна закрила (което ограничава например достъпа им до социални помощи).

В заключение на обобщените изводи от проведеното качествено емпирично изследване с представители на социални организации, работещи с бежанци, могат да се очертаят някои позитиви на практиката в това поле, които подпомагат и допринасят за осигуряването на високо качество на социалната работа и услуги за тази целева група:

- съпричастността на международната общност и наличието на международно финансиране (особено за последната бежанска вълна от Украйна);
- доброто сътрудничество с Агенцията по заетостта и Регионалното управление на образованието в София;
- много добрата комуникационна система и вътрешната подкрепа в самите общности на бежанците, на която доставчиците разчитат;
- вътрешното доброволчество в организациите за социална работа.

Представеният кратък обзор на актуалните предизвикателства пред социалната работа с бежанци в контекста на концепцията за управление на качеството очертава една картина на преход и адаптация на организациите, работещи с бежанци, за синхронизиране на вътрешните им системи за управление на качеството с изискванията на новата нормативна уредба при отчитане на специфичните характеристики и потребности на тази целева група. Позитивен е фактът, че въпреки споделяните от ръководителите конкретни трудности и предизвикателства,

професионалистите са мотивирани и отдадени на визията за осигуряване на високо качество на социалната работа с бежанци.

Библиография

Агенция за социално подпомагане. Методики за предоставяне на различни видове социални услуги – <https://asp.government.bg/bg/deynosti/sotsialni-uslugi/metodiki-i-metodicheski-ukazaniya/>, 20.10.2022.

Закон за социалните услуги. Обн. ДВ. бр. 24 от 22 Март 2019г. В сила от 01.07.2020 г. Посл. изм. ДВ. бр. 8 от 28 Януари 2022г. - <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2137191914>, 20.10.2022.

Закон за социалното подпомагане. Обн. ДВ. бр. 56 от 19 Май 1998 г. Посл. изм. ДВ. бр.71 от 11 Август 2020 г. <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134405633>, 20.10.2022.

Наредба за качество на социалните услуги. Приета с ПМС № 135 от 22.06.2022 г. Обн. ДВ. бр. 48 от 28 Юни 2022г., бр.49 от 30 Юни 2022г., бр.50 от 1 Юли 2022г - <https://aksu.government.bg/wp-content/uploads/2022/07/naredba-za-kachestvoto-na-soczialnite-uslugi.pdf>, 20.10.2022.

Наредба за критериите и стандартите за социални услуги за деца. ДВ, 2003, бр. 102. отм. ДВ. бр.48 от 28 Юни 2022 г. <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135474534>, 20.10.2022.

Правилник за прилагане на закона за социално подпомагане. Приет с ПМС № 243 от 05.11.1998 г. Обн. ДВ. бр.133 от 11 Ноември 1998г. Посл. изм. и доп. ДВ. бр.64 от 3 Август 2021г. - <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/-13038592>, 20.10.2022

Симеонова, Р. и др. (2010) Управление на качеството в организациите за социална работа. София: Ибис.

Извънаудиторна заетост на студенти от специалност „Етнология и културна антропология“ с бежанци¹

Кремена Йорданова, Виолета Коцева

Кремена Йорданова е главен асистент към катедра „Етнология“ към Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. Нейните професионални интереси са в сферата на градската култура, масова култура и младежки субкултури, образователна интеграция и интеркултурно образование. В момента преподава дисциплините „Етнопсихология“ и „Етнопедagogика“ в бакалавърската програма на катедра „Етнология“.

Виолета Коцева е доцент в катедра „Етнология“ към Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. Нейните трайни научни интереси са в сферата на медицинската антропология, изследване на образователната интеграция на различните малцинствени общности. Съавтор е на няколко помагала и ръководства, свързани с етнопедagogиката, развитие на учителската компетентност и работа с родители и деца в мултикултурна среда.

В центъра на анализа са резултатите от проведените практически извънаудиторни дейности и занятия на студенти от специалност „Етнология и културна антропология“ към Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ с бежанци в периода 2018-2022 г. Практикуването на тези дейности дава основание да се претендира за изграждане на адекватен етнопсихологически модел за работа с бежанци, основан на етнологична методика, която се прилага и изпробва в извънаудиторната работа на студенти-етнолози. Дългосрочността на прилаганите подходи позволява да се наблюдават и отчитат техните рефлексии върху ценности, нагласи и поведенчески модели на студентите.

Още в началото е редно да отбележим, че си даваме сметка за продължителността на един

такъв процес. Но тази инициатива е оправдана по ред причини. Студентите от специалност „Етнология и културна антропология“, освен строго етнологичните дисциплини, изучават редица исторически предмети и, успоредно с това, имат правото и възможността да придобият педагогическа правоспособност. Това ги превръща в следващото поколение образователни експерти, които ще прокарат идеи, концепции, норми, ще залагат основата за културни реакции у своите ученици. Така те ще бъдат в двойната роля както да възпитават, така и да формират нагласи – като родители и като образователни експерти. Затова те естествено се превърнаха в обект и субект на нашите практически занятия.

Етнологията и културната антропология са сходни науки, които най-общо се занимават с изследване на спецификите на конкретна група, общност или общество, техните културни характеристики и процеси. Така очертан профилът на науката на пръв поглед я приближава до всички останали науки за обществото и културата, попадащи в полето на хуманитарните изследвания, но съществената разлика е методиката, с която тя извлича знание за проучваното общество, група и т. н. Качествените методи на етнологичното изследване, изискващи среща от първо лице и

¹Пълна версия на статията може да бъде прочетена в: Чавдарова-Костова, С., Чолакова, М., Събева, К. (съст.) (2022) Актуални аспекти на процесите на интеграция и социално включване

непосредствено общуване между учени и респонденти, дава огромното предимство на етнологията. В редица съчинения се изтъква, че етнологът е както хроникьор на събитията, така и техен анализатор, както наблюдател, така и участник в тях. В ерата на класическата етнография тя се възприема като средство не да изследваш хората, а да научаваш от тях техния начин на живот, визия и да ги разбираш. Това се оформя като есенцията на етнографията – да учиш от хората – езика им, обичаите им, нравите им, представите им, да се научиш да ги разбираш, без да ги съдиш (Malinowski, 2005). Впоследствие етнографското изследване разширява обхвата си, като включва всичко, което може да се преживее, съпреживее, наблюдава и т.н. – визия, звук, дори болка. Акцентира се върху точното и качествено предаване на наблюдението (Bernard, Gravlee, 2015). Последното, разбира се, от гледна точка на чисто научния анализ, има и своите минуси, поради естествено възникващата по-висока степен на емоционална близост между изследовател и изследван. В същото време обаче този минус се превръща в единствения възможен метод за съпреживяване на *другостта* от първо лице. Именно пребиваването сред изследваната общност е добра предпоставка за изграждане на усещане за съпричастност, разбиране, толерантност. Така неизменно се създава основа за доверие и разбиране между изследовател и респондент. Това е и най-сигурният начин за опознаване на дадена културна среда, ситуация, общество.

През последните години, в резултат на интензивната и целенасочена работа на цяла плеяда учени културата на малцинствените,

изолирани и в значителна степен маргинализирани общности, завоюва своето обособено пространство в рамките на етноложките проучвания. Успоредно с това, в резултат на спецификата на етнографските теренни методи, етнологите остават единствените представители на хуманитарната общност, които познават културните и професионални особености на отделните общности и групи в дълбочина.

Интеркултурното образование се основава на дълбоко и детайлно познание на етнокултурните и етноконфесионалните характеристики на отделните общности. То също така отчита промяната и динамиката на идентичността в някои от тях в резултат на социокултурни процеси. В този смисъл не е случаен фактът, че професионалисти, работещи в контактната зона на етнологията и педагогиката, са в основата не просто на иницирането на създаването на Стандарт по гражданско, интеркултурно и здравно образование, но и са едни от основните експерти в подготовката и изработването на наръчници, програмни стратегии, обучителни пакети, методики за работа в интеркултурна образователна среда. Те са и съществена част от екипа, реализирал обучението на 4500 учители от средищни и защитени училища в периода 2013-2014 г. на територията на цялата страна.

Именно тясната връзка между етноложкото познание и същността и съдържанието на интеркултурното образование е базисен аргумент за стремежа на колегията да включи етнологията като изучаем предмет в средното образование. Считаме, че само така ще се дават в ранна възраст ключови познания за различните етноконфесионални общности и групи, които са част от българската нация, част от нейната демографска структура и културен облик.

От своя страна, академичните четения в рамките на ОКС „Бакалавър“ и ОКС „Магистър“ в специалност „Етнология и културна антропология“ имат за цел теоретично да подготвят студентите за работа в съвременната културна ситуация. През последните години изначално беше променен учебният план и съдържанието на лекционните курсове. Последното придаде свършено

различна визия на програмата. Постепенно се въведоха задължителни курсове като „Етнопсихология“, „Етнопедагогика“, „Етнология на етноконфесионалните общности и групи“, „Интеграция и малцинства в ЕС“, „Интеркултурно образование“ и др. Така учебният план следва динамиката не само на средата, но и на промените на ниво национални политики и образователни стратегии.

В тази посока са насочени и практическите занимания на студентите от специалност „Етнология и културна антропология“ в рамките на тяхното обучение. Надграждайки теоретичната подготовка, получена в рамките на аудиторната им заетост, теренните практики, като част от задължителната им програма, имат за цел да сблъскат студентите с различни ситуации и общности, да ги поставят в условия, отдалечаващи се от техните ежедневни ситуации. Целта е у тях да се предизвикат културни реакции, основани на разбиране, приемане и толерантност. Това е процес, който изисква целенасочена работа както от страна на преподавателите, така и от страна на самите студенти, които с всяка следваща година надграждат собствените си знания, умения и компетентности.

Интересът на членовете на катедра „Етнология“ към бежанците на територията на страната беше очакван, тъй като етнолозите реагираме на обществените промени с интерес и фокус към оформящите се нови ситуации. Предварителната подготовка на студентите от специалност „Етнология и културна антропология“ с бежанци започва в задължителните за ОКС „Бакалавър“ лекционни курсове по „Етнопсихология“ и „Етнопедагогика“. Тези дисциплини имат за основа преодоляване на установения в обществото етноцентричен поглед върху културата. Етноцентризмът възприема различните култури през погледа на собствената култура, оценява ги като нещо различно, често пъти незначително или дори заплашително. Чрез лекции, упражнения и различни форми на групови задачи, студентите стигат до заключение, че досегът с другостта е неминуем, но и, че другостта не е задължително опасна.

Като част от програмата на тези дисциплини всяка учебна година се организират срещи с представители на неправителствени организации. Те имат за цел да развият знания, умения и компетенциите на студентите за интеркултурна комуникация в мултиетническа среда; да усвояват различни техники на социално-психологическо общуване в условията на мултиетническа среда; да разпознават процесите на развитие и трансформация на етническа, конфесионална и културна идентичност; да разпознават, прогнозираят и диагностицират етнически конфликти и противоречия и т.н. В дългосрочна перспектива тези срещи се фокусират върху преодоляването на стереотипите и предразсъдъците, характерни за българското общество, насаждани и затвърждавани чрез редица медийни публикации и репортажи. Именно срещите с представители на неправителствени организации с фокус на действие с бежанци, поставя началото на този процес в преодоляване на негативните тенденции.

С оглед на изложението сме подбрали няколко примера на такива срещи, проведени през учебната 2021/2022 г. Макар и проведени в онлайн среда, резултатите са достатъчно показателни за ползата от подобни инициативи.

За да разкажат за опита си в работа с бежанци и мигранти, бяха поканени представители на Българския съвет за бежанци и мигранти и Върховния комисариат на ООН за бежанците в България. В процеса на развиващите се военни действия в Украйна, беше организирана и среща с Център за бесарабските българи в България, на която студентите научиха повече за организацията на доброволческа работа с украински бежанци в страната. Тези срещи полагат основата на дългия

процес по запознаване на студентите с представители на различните общности, включени в широкото понятие *бежанци*. Остава обаче основният въпрос как различието може да бъде разбрано, без да сме го срещнали? Именно този въпрос се превърна в основата на нашите извънаудиторни дейности с бежанци. Така постепенно акцентът се измести към извънаудиторните занятия на студенти. Първоначално те започнаха като продължение на дългогодишната традиция на катедра „Етнология“ в организирането на традиционни работилници преди големи празници – великденска, мартенска и коледна.

фото: Каритас София

През 2018 година, по инициатива на преподаватели и студенти от катедра „Етнология“ и заедно със съмишленици от неправителствения сектор, в лицето на „Каритас София“, както и с любезното съдействие на ДАБ при МС, започна нашата съвместна дейност по организирането на традиционни работилници, в които да участват деца и възрастни от Регистрационно-приемателните центрове в София. Първото ателие се проведе в сградата на Ректората, във фойето на Исторически факултет на втори етаж на Южно крило на СУ и беше работилница за мартеници¹. Идеята на студентите от специалност „Етнология и културна антропология“ не беше само да покажат практически как се правят мартеници на децата, а също така, в създадената приятелска атмосфера, с усещане за разбиране и приемане, да запознаят

новодошлите с обичаите и вярванията, свързани с изработването на мартениците, символиката на цветовете и начините на носене в различните краища на страната. Студентите, с подкрепата на служителите на „Каритас София“ и на преводачите, успяха да накарат младежите да направят паралели със собствените си култури, за да открият заедно сходствата в културите. Общуването от първо лице с *различието* може да промени приетата наготово обществена нагласа за даден субект. Така, запознали се лично, погледнали през собствените си очи и осмислили сами срещата с *другостта*, студентите успяват да изградят собствено мнение, което много често е в противовес с установените стереотипи в обществото.

След тази първа среща, ентузиазирани от наученото и досега с чужда култура, студентите от специалност „Етнология и културна антропология“ сами стартираха организирането на следващите годишни работилници. В рамките на две години, преди започването на пандемията от COVID-19, бяха проведени още няколко такива, на които вече бяха поканени освен децата от трите РПЦ в София и студенти от други специалности в Исторически факултет, които да станат съпричастни на събитието. На великденските и коледните работилници децата и студентите заедно изработваха традиционни български сурвачки² и се научиха на различни техники на рисуване и боядисване на великденски яйца³. Успоредно с практическите дейности, студентите запознаха децата с пролетните и зимните празници в България, както и с обичаите и традициите, свързани с тях. Така, само за две години, работилниците в университета се превърнаха в израз на уважение и толерантност от страна на студентите от СУ, които опознавайки културата на бежанците, започнаха по-лесно да преодоляват

¹https://www.uni-sofia.bg/index.php/novini/novini_i_s_bitiya/rabotilnica_za_martenic_i_v_alma_mater Последно посетен: 29.10.2022 г.

² <https://www.aref.government.bg/bg/node/328> Последно посетен: 29.10.2022 г.

https://www.uni-sofia.bg/index.php/novini/novini_i_s_bitiya/v_sofijskiya_universitet_se_provede_koledna_rabotilnica

Последно посетен: 29.10.2022 г.

³https://www.uni-sofia.bg/index.php/novini/novini_i_s_bitiya/rabotilnica_za_velikdenski_yajca_v_alma_mater2

Последно посетен: 29.10.2022 г.

страха от различието и да го заместят с разбиране и съпричастност.

По време на мартенската работилница през 2019 г. децата поканиха студенти и преподаватели от специалност „Етнология и културна антропология“ на празненствата, свързани с посрещането и отбелязването на кюрдската Нова година на 21 март 2019 г. За нас това беше поредното доказателство за успеха на съвместните работилници. Видимо децата и студентите бяха започнали да изграждат помежду си приятелски отношения, основани на желанието за опознаване на другия, както в конкретно личен, така и в по-общ културно-социален план. Тази среща беше от изключително значение за студентите. Това беше първият им досег с РПЦ и възможност да наблюдават децата в тяхната принудителна ежедневна среда. Това беше моментът, когато студентите от домакини се превърнаха в гости и размениха ролята си с децата. Моментът, в който те реално видяха къде и как живеят техните нови приятели. Различните роли, които заемаха в този случай децата и студентите, накараха и техните отношения да достигнат до ново ниво. Децата и младежите в РПЦ „Военна рампа“, много по-освободени, бидейки във временния си дом, разказваха за обичайно-обредни практики от кюрдската народна култура, показваха традиционни ястия от родната си кухня, демонстрираха песни и танци, характерни за новогодишния празничен цикъл в афганската култура.

⁴ <https://caritas-sofia.org/bg/events-nfm/velikdenski-rabotilnici>

Последно посетен: 29.10.2022 г.

Въпреки пандемията, на 18 април 2022 г. студенти и преподаватели от специалност „Етнология и културна антропология“ и „История и геополитика на Балканите“ към ИФ на Софийския университет отново направиха своята ежегодна великденска работилница с децата от центровете в София. Тази инициатива беше част от дейности по проект „Подкрепа за бъдеще“, реализиран с финансовата подкрепа на Норвежкия финансов механизъм, програма „Вътрешни работи“, съвместно с „Каритас София“ и „Съвета на жените бежанки в България“. Ателиетата бяха четири и този път не се проведе в сградата на Софийски университет, а в приемателните центрове на ДАБ. Голямото предизвикателство пред студентите бяха три от работилниците, проведени с непридружени малолетни и непълнолетни деца от центровете в кв. Овча купел, кв. Военна рампа и кв. Враждебна⁴. Срещата със съдбата на тези деца, с техния „дом“ в лагерите, с техните нужди, трудности и надежди, бяха най-емоционалната част от работилниците.

Съществена част от процеса на обучение на студентите са организирани в последващите аудиторни часове дебати по въпросите, свързани с бежанците, тяхната съдба, обществено споделените нагласи и личните емоции и преживявания на студентите. Всичко това позволява да се направи анализ на извършените дейности. Част от студентите участваха в различните дейности в продължение на няколко години и имаха възможност да споделят как при тях се променят нагласите и отношението, от една страна, но от друга – как реакциите им се променят след тези извънаудиторни занятия.

В резултат на извършените дейности няколко основни извода се налагат като водещи. На първо място това е осъзнаването на **близостта като основополагащо условие за конструиране на знание**. Създаването на познание от втора ръка (медии, повтаряне на чужди думи, говорене общо за хора и групи) често е изкривено и погрешно. В конкретния контакт отделният човек добива реални очертания и оценките за него се дават въз основа на поведението му, думите му, реакциите

му. В хода на опознаването отделни представители на групите ни стават по-близки, други не толкова, но от тях със сигурност са сваля стигмата на *опасни, защото са различни*.

На второ място *страхът се осъзнава като основен двигател на погрешни реакции и поведенчески модели*. В случая след проведените дебати става видно, че страхът е имажинерен, няма конкретна причина и очертания, а се основава на непознаване и автоматично отхвърляне, изтласкване на *проблема* в периферията.

Като трети основен акцент от проведените дейности се оформя изградената вече представа сред студентите за *близост на културите*. Тя се явява основен мотив за преодоляване на етноцентричната представа за културата, която често претендира за нейната уникалност.

Промяната на ценности и нагласи е изключително дълъг процес, изискващ понякога смяна на няколко поколения. Резултатите не винаги са в линеен вид, понякога има регрес, но и малкият напредък ни дава увереност, че вървим в правилната посока.

Библиография:

Malinowski, Br. 2005 [1922]. *Argonauts of the western Pacific. An Account of the Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea*. London, Taylor & Francis Group.

Bernard, R., Gravlee, Cl. 2015 [1998]. On Method and Methods in Anthropology. *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*, Rowman and Littlefield, p.3.

За културната медиация – да разбираш и подкрепяш в работата с бежанци и мигранти¹

Теодорина Милушева

Теодорина Милушева е преподавател, главен асистент във Факултет по педагогика на Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Основна област на научния ѝ интерес са теоретичните парадигми и приложните полета на социалната работа. Преподава по дисциплините „Основи на социалната работа“, „Методи на социалната работа“, „Социална работа с общност“, „Социална работа със случай“, „Превенция и рехабилитация в клиничната социална работа“, „Теренна практика“.

Наравно с професионалните знания и умения, културната компетентност е много важна част от инструментариума на специалистите, работещи с бежанци и мигранти. Това включва разбиране и сензитивност по отношение на културно обусловените и специфични вярвания, поведения и потребности на групи с различен етнокултурен произход. От друга страна, интеркултурната компетентност предполага генериране на допълнително знание за динамиката на интеракцията между различните култури – как интернализираните ценностни и смислови кодове програмират интерпретативните модели на представителите на дадена общност и как при взаимодействието ѝ с външни групи могат да бъдат формирани дълбоки противоречия, които да създадат усещане за непреодолимо различие, конфронтация, враждебност, неразбиране, разделение.

Межкултурното посредничество включва съвкупност от дейности, които имат за цел да намалят негативните последици от езиковите бариери, социалните и културните различия и напрежението между етническите групи и местните професионалисти във връзка с различни аспекти на социалния и обществен живот

посредством диалога (Verrept, H.: 2016. p. 5). В рамките на това определение, културната медиация може да включва в различна степен, с различна честота и интензитет, следните задачи:

1. Реализиране на езиков превод;
2. Улесняване на комуникацията, развитие на отношения на доверие и ефективно сътрудничество между специалистите и бежанците по време на административните процедури и предоставянето на услуги;
3. Предоставяне на информация на бежанците относно административните процедури, достъпа до услуги и подкрепящите ресурси, както и оказване на помощ при ориентирането в услугите (придружаване, оформяне на документи и др.);
4. Оказване на съдействие при културното посредничество или осигуряването на устен превод, т.е. разясняване на културата на бежанеца на местните професионалисти и обратното;
5. Предотвратяване на конфликти и посредничество;
6. Осъществяване на принос към информационни събития и проекти с цел повишаване на осведомеността и подобряване на межкултурната комуникация и интеграция;
7. Осигуряване на застъпничество при специфични обстоятелства, т.е. действие в качеството на посредник, особено в случаите на нарушаване на правата и накърняване на личното достойнство.

Ефективен модел за реализиране на специфичните цели и задачи на културната медиация е т.нар. Модел на стълбата. Този модел включва йерархично усложняващи се

¹ Пълна версия на статията може да бъде прочетена в: Чавдарова-Костова, С., Чолакова, М., Събева, К. (съст.) (2022) Актуални аспекти на процесите на интеграция и социално включване на бежанците в България. Сборник с научни доклади от академичен форум, Български съвет за бежанци и мигранти, ВКБООН. ISBN: 987-619-92329-0-3.

професионални интервенции, започващи с реализирането на лингвистичен превод и финализиращи с най-сложния аспект на функциите и ролята на културния медиатор, а именно – осигуряването на застъпничество за бежанците и мигрантите с нарушени права (Verrept, H., I. Coune: 2016, p. 7-13).

Лингвистичен превод

На първото, най-ниско стъпало на стълбата се намира лингвистичният превод, т.е. преобразуването на съобщение, произнесено на езика източник в еквивалентно съобщение, така че да се постигне целта получателят на съобщението да реагира на него така, сякаш го е чул на оригиналния език.

Разрешаване на недоразумения

Разрешаването на недоразумения означава, че межкултурният посредник сигнализира за възможни недоразумения и се опитва да ги разреши в по-ранен етап.

Културно посредничество

В този контекст културното посредничество може да се определи като „управление на културните различия“ по време на оказването на психосоциалната подкрепа. То означава, че межкултурният посредник е нащрек за културните концепции, вярвания и практики, които могат да доведат до неразбиране и/или да затруднят процеса на предоставяне на подкрепа. Това означава, че фокус на работата на межкултурния медиатор е да обясни на бежанеца или мигранта културата на доставчика

на услуги, и обратното – да обясни на помагателя специалист в приемащата страна особеностите на културата на търсещия подкрепа. Доставчикът може например да се нуждае от обяснения относно възприемането и значението на болестта на клиента в неговата култура. Клиентът, от друга страна, може да се нуждае от информация за организацията на здравната система в приемащата страна. Заедно с клиента, межкултурният медиатор в такива случаи търси стратегии, които свеждат до минимум отрицателните последици от културните различия. Конкретни примери за културно посредничество се откриват в литературата (ibid, p. 12):

Жена, произхождаща от култура, в която има силно изразена сексуална сегрегация, и която току-що е родила, не е много разговорлива, когато се информира за кърменето в присъствието на нейния съпруг. Межкултурният медиатор би могъл да обърне внимание на медицинската сестра или лекаря, че даването на подобна информация в присъствието на мъж, дори и това да е съпругът ѝ, води до отдръпване на жената, което да се интерпретира като нежелание за сътрудничество или дезинтересираност. Тогава медицинското лице може да реши да помоли съпруга да напусне стаята по време на консултацията.

Помагане на доставчика и клиента да поемат своите роли

Следваща задача за улесняване на интеракцията между страните е те да се подпомогнат, така че да поемат своите роли. Например, когато пациентът се чувства притеснен в присъствието на медицинското лице и не задава въпроси или не показва, че не разбира нещо, межкултурният медиатор може да го насърчи да задава въпроси и да казва, когато не разбира нещо. Той може да предложи стратегии на пациента да се подготви за консултацията (напр. да донесе лекарствата си на консултацията, да подготви списък на въпросите, които иска да зададе, или на симптомите, за които иска да съобщи, и т.н.). Също, ако клиентът не знае как да се подготви за среща с определен специалист или длъжностно лице,

межкултурният медиатор може да му помогне в това отношение, да му даде необходимата му информация, да го подготви какви документи следва да занесе на срещата и най-вече – какво да очаква по време на тази среща.

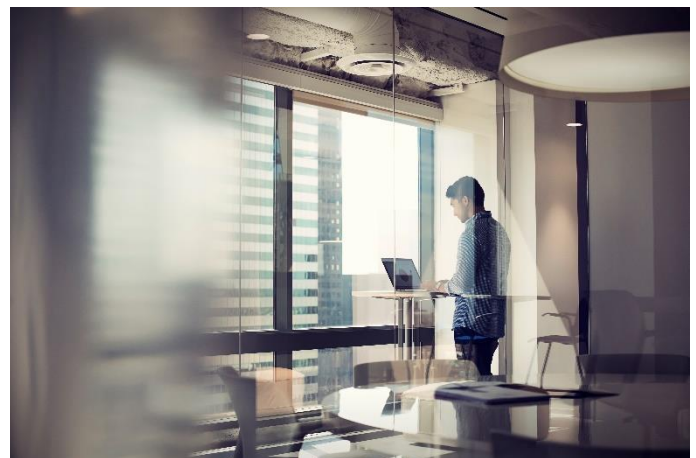
Застъпничество

На върха на стълбата стои задачата застъпничество. Застъпничеството се определя като „изказване или намеса в интерес на някой друг“. Застъпничеството е „дейност, извършвана за някой друг, която отива по-далеч от улесняването на комуникацията и с която се стреми към добър резултат от психосоциалната подкрепа“. Най-общо това означава, че трета страна (в случая межкултурният медиатор) ще се застъпи за мигранта или бежанеца и евентуално ще напусне своята безпристрастна позиция. И в двете определения посредникът има право да поеме инициативата да задава въпроси или да извършва определени действия, когато счита, че това е необходимо за качеството на оказваната подкрепа и достъпа до услуги. Застъпничеството може да се осъществи в напълно свободен от конфликти контекст, но също така и в контекст, характеризиращ се с враждебност или явен конфликт. Пример в това отношение може да бъде ситуация на пациент, който е третиран неуважително от доставчика на услуги или длъжностното лице и се чувства засегнат в своето достойнство. Межкултурният медиатор ще разгледа тази тема с доставчика или ще информира неговия ръководител. Застъпничеството, особено когато е съчетано с отказ на преводача от неутралната му позиция, крие своите рискове. Посредникът не винаги е в състояние да определи какви са най-добрите интереси на неговия клиент. Една погрешна оценка може да навреди на интересите на клиента (ibid, p. 9-15).

Специфични области на професионална интервенция на културния медиатор

Най-разпознаваемите професионални роли на културния медиатор в работата с бежанци и мигранти включват интервенциите, насочени към посредничество и които имат за цел създаване на мост между лицата, нуждаещи се от подкрепа, от

една страна, и обществените институции и доставчиците на здравни и социални услуги, от друга. Културният медиатор информира, консултира, посредничи в общуването, съдейства за достъпа до услуги и ресурси, разрешава конфликти, овластява, застъпва се за правата на своите клиенти (TIME project, 2016. Module 1, p. 15-16). Основните сфери, в които прилага своите професионални умения, включват здравеопазването, областта на образованието, досега с представителите на изпълнителната власт и правоприлагащите органи, обществените институции. Най-често срещаните проблеми включват затрудненията с достъпа до здравни услуги и комуникацията с лекуващите специалисти, достъпа до образователни услуги и възможността за ефективно адаптиране и приобщаване, справянето с административни процедури и контакта с длъжностни лица, достъпа до пазара на труда, жилищното настаняване, включването в живота на общността и равноправното участие в обществения и културен живот (TIME project, 2016, Module 4, p. 18-29).

В сферата на здравеопазването обичайно културният медиатор познава функционирането на националната и местната здравна система (структура, нива на грижи, въпроси, свързани с осигуряването, социална система, административни процедури, свързани с достъп до здравни грижи), наясно е с основните правила за достъп до здравна помощ за мигранти, притежава компетентности и познава утвърдените правила и особеностите в комуникацията със здравните специалисти, като се има предвид специалната култура и авторитет, свързани с медицинската професия. Също така

културният медиатор познава специфични протоколи, прилагани в здравни среди със специални грижи, като например психиатрични клиники и болници, рехабилитационни центрове, здравни заведения за първичен прием и др. Много тясно специализирана област, част от професионалните компетенции на културния медиатор, що се касае до посредничеството при достъпа до здравни услуги, е свързана с познанието относно някои елементи от медицинската антропология: взаимоотношенията лекар-пациент, социалното и антропологичното измерение на здравето, болестта и свързаното с него лечение в културата на своя клиент.

В сферата на образованието културният медиатор следва да познава образователната система на приемащата страна (нива на образование; видове общообразователни училища и правила за достъп на чужди граждани до образователната система; процедури по признаване на придобито основно, средно и висше образование в чуждестранни учебни заведения; процедури по валидиране на резултати от обучението в страната по произход; възможности за учене през целия живот; интеграция в приемащото общество, напр. езикови курсове), също така да е наясно с ценностите и нагласите по отношение на образованието в приемащата страна в сравнение с тези в страната им на произход, да разбират правилата и особености в общуването с преподавателите, като се има предвид специалната култура и авторитет, свързани с учителската професия, да познават основите на межкултурното общуване и педагогиката. Също така културният медиатор следва да познава и някои по-частни въпроси и проблеми, свързани с образователния процес – например да е наясно с проблемите на тормоза в училище, както и какви са механизмите за превенция и интервенция, да знае кои са структурите, които подкрепят родителите и учениците/студентите (като училища за родители, социални услуги, стипендии и т.н.). Характерни умения на културния медиатор, що се касае до образователната сфера, включват оказването на подкрепа на родителите бежанци в административно и комуникационно отношение по въпросите, свързани с образованието на техните деца, също така включва умението да

декодират нагласи, свързани със специфични културни конотации, да общуват ефективно с учителите и администрацията, да разрешават конфликти в образователната среда, включително проблеми, свързани с тормоза.

В сферата на взаимодействието с правоприлагащите органи от културния медиатор се очаква да познава правната терминология, да познава правилата за общуване с полицейски служители, адвокати и съдии, като се имат предвид йерархията и правомощията, които са им възложени, също да познава структурата на съдебната система, да е наясно с процедурите, свързани със срещите на бежанците с полицията и в съдилищата. Уменията и интервенциите включват разбирането и превеждането на съдебни актове, синтезираното и ясно описание на правното положение на бежанците, подпомагането на бежанците и органите при точното попълване на необходимите документи, предотвратяването и разрешаването на конфликти, причинени от културни или езикови различия между бежанците и полицията (TIME project, 2016, Module 6, 9-23).

Що се касае до услугите, предоставяни от държавните институции и достъпа до пазара на труда, културният медиатор следва да познава в детайли държавните служби и услугите, предназначени за бежанците, структурите, компетенциите и взаимозависимостта (процедури за подаване на документи, въпроси, свързани с издаването на разрешителни и т.н.), да познава правните задължения на държавните служители към чуждите граждани, както и институциите, защитаващи правата на гражданите

(напр. омбудсмана), да е наясно с трудовото законодателство като цяло и това, което се отнася до различните статуты на пребиваване на чужденците (напр. декларация за работа; осигуряване; форми на заетост и задължения на различните страни; процедури за наемане на работа и договори), да познава местните процедури, инструментите и техниките за търсене на работа (TIME project, 2016, Intercultural Mediator Profile and Related Learning Outcomes, p. 20-21).

Библиография:

TIME project, 2016. Self-study Course for Trainers of Intercultural Mediators. Module 1. Special characteristics of the TIME training program for intercultural mediators. <http://www.mediation-time.eu> (последно посетен на 30.10.2022г.)

TIME project, 2016. Self-study Course for Trainers of Intercultural Mediators.

Module 4. Communication techniques. <http://www.mediation-time.eu> (последно посетен на 30.10.2022г.)

Module 6. Legal aspects in intercultural mediation for immigrants <http://www.mediation-time.eu> (последно посетен на 30.10.2022г.)

TIME project, 2015. Intercultural Mediator Profile and Related Learning Outcomes <http://www.mediation-time.eu> (последно посетен на 30.10.2022г.)

Verrept, H., I. Coune (2016). Guide for intercultural mediation in health care. <https://www.health.belgium.be> (последно посетен на 30.10.2022г.)

Как да повишим информираността по отношение на бежанците – идеи на студенти¹

Екатерина Томова

Екатерина Томова е асистент в СУ „Св. Климент Охридски“, Факултет по педагогика, катедра „Теория на възпитанието“. Води семинарни занятия по дисциплините „Интеркултурно възпитание“, „Европейски интеркултурен диалог чрез образование“, „Теория на възпитанието“ и др. Ас. Томова извършва проучвания, свързани с формиране и развитие на личностна, социална и интеркултурна компетентност, с процесите на нравствено и интеркултурно възпитание.

Въведение

В съвременната действителност протичат множество взаимосвързани процеси в социокултурен, геополитически, икономически план. Всички те, със своите специфични особености и характеристики, причини и следствия, водят до наличие на нови проблеми и предизвикателства, както и до появата на нови перспективи и възможности на глобално, европейско и национално равнище. Такива са и процесите, в резултат на които „съвременният свят се оформя като свят на утвърждаващата се мултикултурност“, съответно „мултикултурността в различните ѝ проявления – мултиезикова, мултиетническа, мултирелигиозна, става все по-иманентна характеристика на човешкото общество“ (Чавдарова-Костова 2010: 4).

Теоретичен анализ

В този контекст, един от актуалните въпроси в съвременното е свързан с приемането, разбирането, осигуряването на закрила и помощ, интеграцията и социалното включване на бежанците – в Европейския съюз, и в частност, в България. В историко-политически план, бежанските „вълни“

не са новост, видно и от посоченото в чл. 14 от Всеобща декларация за правата на човека (1948), постановяващ правото на всеки човек да потърси убежище в друга страна. Същевременно е факт повишаването на броя на принудително разселените хора в последните години, особено силно изразено през 2015 г. и 2022 г. През 2015 г., в резултат от възникналата криза в Близкия изток, броят на лицата, потърсили закрила в Р. България, е 20 391 (Кръстев, Кръстева 2016). През 2022 г., поради военните действия в Украйна, по данни към 06.2022 г., в България влизат 450 131 украинци, като на територията на страната остават 87 245, 39 143 от които са деца. Регистрираните за временна закрила са 121 480 (ВКБООН, БСБМ 2022)¹.

Съществена част от усилията в посока предоставяне на закрила на бежанците и успешната им интеграция (съответно обуславяща и конструктивния диалог в интеркултурна среда) следва да са фокусирани върху образователния сектор. Образованието се явява предпоставка за формиране и развитие на интеркултурна чувствителност и интеркултурна компетентност, за усвояване на знания, изграждане на значими

¹ Пълна версия на статията може да бъде прочетена в: Чавдарова-Костова, С., Чолакова, М., Събева К. (съст.) (2022) Актуални аспекти на процесите на интеграция и социално включване на бежанците в България. Сборник с научни доклади от академичен форум, Български съвет за бежанци и мигранти, ВКБООН. ISBN:987-619-92329-0-3.

¹ Към 15 декември тези данни вече са: 945 698 лица, преминали през българска територия, 148 295 лица, получили временна закрила в България, и 50 973, които все още се намират на територията на страната.

ценности, възгледи и убеждения в рамките на едно глобализирано общество. „Образованието са явява едно от основните средства, с което се разполага, за да се решават, макар и доста трудно, проблемите (в процеса на интеграция – б.а.), /.../ аргументът „образование“ предполага сериозни образователни ресурси, което по същество визира не само политически решения, но и конкретни юридически, икономически и социокултурни такива“ (Кръстев, Кръстева 2016: 70).

С оглед несъмнената важност на закрилата, интеграцията и социалното включване на бежанците, безспорно ключово е изграждането „на капацитет сред академичната общност от преподаватели и изследователи по проблеми на принудителната миграция/принудителното разселване“ (Иванова 2020: 25). Откроява се и значимостта на подготовката на студентите – бъдещи педагогически специалисти, тъй като „ефективността и качеството на всяка една практическа дейност, професионална или доброволческа, базирана върху работата с хора – деца и възрастни, е в пряка зависимост от подготвеността за осъществяването ѝ“ (Чавдарова-Костова 2020: 22).

Методология

Изхождайки от гледна точка важността на професионалната подготовка на бъдещите педагогически специалисти за работа в сферата на интеграцията на бежанци, в СУ „Св. Климент Охридски“ е извършено проучване със студенти във втори, четвърти и пети курс на обучение – общо 31 души.

На студентите е възложено задание, в рамките на което те следва да разработят и представят концепция за повишаване информираността за принудително разселените хора и формиране на толерантност към тях. Студентите от специалност „Педагогика“ трябва да структурират курс (семинар/уебинар...), насочен към деца, а тези от специалност „Неформално образование“, ориентиран или към деца, или към възрастни.

Целта на проучването е да се установи готовността на студентите за организиране и провеждане на занятия, свързани с повишаване информираността за бежанците и формиране на толерантност и солидарност към тях. Конкретната задача е констатиране адекватността и практическата приложимост на разработените занятия; анализиране потенциалната резултативност и ползотворност на предложените методи/дейности в разработките; определяне степента на готовност на студентите за организиране и провеждане на занятия с такава насоченост. Проучването използва следните изследователски методи: теоретичен анализ и биполарно скалиране. Изложените в разработките идеи са интерпретирани и анализирани посредством три-степенна скала и следните критерии: 1) адекватност на избраната форма; 2) адекватност на целите и задачите; 3) потенциална приложимост на методите/дейностите в практиката; 4) потенциал за повишаване информираността за бежанците; 5) потенциал за способстване формирането на толерантност и солидарност.

Резултати

Съдържанието на текстовете е анализирано на базата на петте критерия, чрез които се цели ясно и определяне адекватността,

приложимостта и потенциалната резултативност на предложените от студентите занятия. Таблица 1 отразява обработените данни:

Степен	Ниска степен	Средна степен	Висока степен
Критерий 1			31
Адекватност на избраната форма			
Критерий 2	2	4	25
Адекватност на целите и задачите			
Критерий 3	3	8	20
Потенциална приложимост на методите/дейностите			
Критерий 4	3	6	22
Потенциал за повишаване информираността за бежанците			
Критерий 5	5	9	17
Потенциал за способстване формирането на толерантност и солидарност			

Таблица 1. Резултати по зададените критерии. Всеки от 31те участвали студенти участва с по една точка на критерий.

Критерий 1: Адекватност на избраната форма

По този критерий се наблюдават положителни резултати – всяко от изследваните лица избира да организира и проведе планираното занятие по начин, релевантен на темата, съдържанието, замисъла му. Четири от изброените от студентите варианти комбинират теоретично изложение с практически дейности, а останалите два са основно с практико-приложен характер. Две от възможностите са планирани специфично за деца (в 12 разработки), една – за възрастни (9 разработки), а от останалите три – за деца (в 4 разработки) и за възрастни (6 разработки).

Фактът, че всички текстове са маркирани с висока степен по първите два критерия, подчертава наличието на базови компетентности у студентите за планиране и конструиране на занятия, чиято тематична насоченост е свързана с проблематиката. Данните свидетелстват за студентските умения за подбор на подходящи варианти за реализиране на занятията, както и за тяхната собствена информираност по въпросите за принудително разселените хора. Изводът е свързан с идеята, че запознатостта с даден проблем е отчасти предпоставка и за адекватно решение по отношение начина на представяне на информацията.

Критерий 2: Адекватност на целите и задачите

При втория критерий се очертава разлика в резултатите, в сравнение с първия. Тук личи разпределението на разработките спрямо трите степени на скалата, като два от текстовете са маркирани с ниска степен. Във въпросните разработки целите и задачите не са ясно открити и не са формулирани по начин, доказващ подготвеността на студентите във висока степен.

Други четири текста са оценени в средна степен. При тях се наблюдават изведени цели и задачи, но те не са конкретно заявени, а са структурирани твърде общо и многообхватно. Въпреки наличието на тези резултати, преобладаващият брой изследвани лица представят цели и задачи, които са адекватни на поставената тема и съобразени с възрастовата група и специфичната съдържателна и концептуална насоченост на

разработките (25-ма души). При тези текстове е видно, че заложените задачи съвпадат с идейния замисъл на разработката и биха спомогнали реализирането на формулираната цел, която, от своя страна, корелира с поставената задача за повишаване информираността за получилите закрила хора.

Критерий 3: Потенциална приложимост на методите/дейностите в практиката

Регистрирано е голямо разнообразие на дейностите/методите, които студентите считат за подходящи в контекста на отделните занятия. Всички идеи представляват интерес и съдържат определени възпитателни възможности и потенциал за повишаване на информираността у деца и/или възрастни, но не всички са достатъчно подходящи за осъществяване в реалната практика. Три от предложенията на студентите са отбелязани като приложими в ниска степен, като две от тях са оценени така, тъй като не са структурирани и представени достатъчно пълно и конкретно, а третото представлява идея за семинар, предназначен и за възрастни, и за деца (съобразяването с възрастовата група е от ключово значение и подобен семинар не би бил достатъчно полезен нито за децата, нито за възрастните, тъй като всяка група има своите специфични особености в контекста на начин на учене и др., също по отношение възпитателните елементи при групата на децата).

Осем от заложените в разработките методи/дейности са маркирани като приложими в средна степен. Сред тях са: посещение на бежански център (2-ма души); съвместни дейности с бежанци (4-ма души); писане и доставяне на писмо до бежанец; заснемане на филм. Всъщност, тези идеи се явяват адекватни и релевантни на заложените цели и задачи, съдържат потенциал и за повишаване на информираността, и за формиране на толерантност и солидарност у децата (планираните дейности са за детска възрастова група), но интегрирането им в практически план изисква допълнителна организация. Особено, ако дейностите са замислени за осъществяване в час на класа, следва да се работи допълнително по точно описание на начина на провеждане –

защото за толкова кратко време не винаги е възможно посещението на бежански център, заснемането на филм, доставянето на писмо. Тоест, дейностите са подходящи, но е редно сериозно обмисляне и на конструктивен вариант за най-пълноценната им реализация.

Двадесет души включват в текстовете методи и дейности, които са практически приложими във висока степен. Броят на маркираните с тази степен разработки е индикация за наличните у преобладаващата част от студентите умения за планиране и структуриране на методи и дейности, които отговарят на заложените цели и задачи и предоставят възможности за представяне на информация по достъпен начин, за формиране на нагласи, ценности, отношения, модели на поведение, и които същевременно са осъществими в педагогическата практика.

Критерий 4: Потенциал за повишаване информираността за бежанците

Съобразно този критерий, три от разработките са отбелязани в графата „ниска степен“, а шест – в „средна степен“. В тези текстове не личи задълбочен подход специфично към планиране на занятие, ориентирано към повишаване информираността за бежанците (ниска степен), не са изведени обосновки, които да прецизират по какъв начин даден метод би съдействал в тази насока (средна степен).

В същото време, данните тук недвусмислено показват, че по-големият дял от изследваните

лица (22-ма души) успяват да проектират занятия, които имат потенциала, чрез определени методи и дейности, да повишат информираността относно принудително разселените хора у деца и/или възрастни. Според студентите, от голяма важност е „чрез информираността, комуникацията и създаването на спокойна и отворена среда, участниците сами да достигнат до изводите за необходимостта на толерантността“ (Н.Х.), като „информираността е първата стъпка към разбирането и приемането на различия, на носещия чужда култура и към развиването на толерантност към него“ (Н.Т.).

Ключово е и посланието, подчертаващо, че „бежанците, не са престъпници“, те „са хора, избрали да започнат своя живот на ново място, далеч от атентати или раздори в тяхната родна страна“, следва „с общи усилия да помогнем и да работим с тези хора, за това да им помогнем за началото на един нов живот“ (Й. К.). Тази подкрепа е от значение, защото „те са минали през голям ужас и тук намират спасение“ (М.П.), „трябва да ги разберем и подкрепим“, „не трябва да подхождаме с неуважение или с презрение“ (М.М.).

Критерий 5: Потенциал за способстване формирането на толерантност и солидарност

Тук, в сравнение с резултатите по другите критерии, най-много от разработките са разпределени в графите „ниска степен“ (5 текста) и „средна степен“ (9 текста), а най-малко – във „висока степен“ (17 текста). Общо 14 души (текстовете на част от които попадат в графа „висока степен“ по предходни критерии), не

съумяват да разпишат подробно, точно и прецизно своите идеи относно начини за формиране на толерантност и солидарност към бежанци.

Седемнадесет от студентите разпознават и записват подходящи и ползотворни възможности по отношение формирането на толерантност и солидарност у деца и/или възрастни и проектират цялостно занятията си с такава насоченост. Изследваните лица открояват тезата, че „различията не трябва да са повод за нетолерантност и дискриминация, чрез другия, различията имаме възможността да учим, да обогатяваме себе си, докосвайки се до различните разбираня и култура“ (Н.Х.), също „комуникацията между двете групи е ключов момент за изглаждането на различията и разбирането на отсрещната страна“ (М.М.).

Изводи

Цялостният анализ на резултатите позволява формулирането на следните изводи:

- У преобладаващия брой студенти се наблюдава базово равнище на знания по темата за бежанците, отразяващо се положително върху уменията им за структуриране на занятия с насоченост повишаване на информираността и способстване формирането на толерантност;
- Регистрирани са и положителните нагласи и толерантно отношение на самите студенти към принудително разселените хора, което се явява предпоставка за развитие на уменията им за формиране на подобни възгледи, убеждения и ценности и у деца и подрастващи;
- Подобни задания са ползотворни в аспект работа по професионалната подготовка на студентите в сферата на интеркултурната комуникация, интеркултурното възпитание и образование, тъй като предоставят възможност за саморефлексия от страна на студентите, за по-осъзнато вникване в темата и осмисляне на предизвикателствата, развитие на уменията за критично мислене, решаване на проблеми и вземане на решения.
- Нужно е допълнително повишаване равнището на развитие на компетентности у студентите, за да могат да съдействат успешно за интегриране на

деца бежанци в училище и за включването им в обществото.

Заклучение

Разнообразните идеи и предложения на студентите насочват вниманието към факта, че съществуват редица възможности, чрез които информираността за бежанците би могла да се повиши и посредством които би могло да се формира толерантност и солидарност у деца и подрастващи (а и възрастни). Включването на подобни активности в процеса на възпитание е от особено значение с оглед наличния потенциал за формиране и развитие на възгледи, нагласи, убеждения, ценности, модели на поведение.

С голяма важност се откроява и въпросът за университетската подготовка на студентите – бъдещи педагогически специалисти, които следва да умеят да работят с деца бежанци, да ги приобщават към учебния процес, да изграждат среда, характеризираща се с толерантност, взаимопомощ и хармонична комуникация. Това налага необходимостта от развитие и обогатяване обучението на студентите, с цел повишаване готовността им да се справят с предизвикателствата на съвременната педагогическа практика, да отговорят на актуалните потребности – и на децата, и на обществото в цялост.

Библиография:

ВКБООН, Български съвет за бежанци и мигранти (2022) Интеграция на бежанци в България.

Възможности за развитие. Бр. 10. - https://bcmr-bg.org/wp-content/uploads/2022/07/June_newsletter-1-F-Printable.pdf, 24.09.2022 г.

Иванова, В. (2020) Сътрудничество с академичната общност за изграждане на подкрепяща среда за закрила и интеграция на бежанците. В: Сборник материали за национален форум „Закрила и интеграция на бежанци в контекста на Covid-19“, 23-32. - https://bcmr-bg.org/wp-content/uploads/2020/11/18-11-2020_National_forum_issue.pdf, 28.09.2022 г.

Кръстев, В., Н. Кръстева (2016) Интеграция на лицата с бежански или хуманитарен статут в България чрез образование. Във: Влияние на миграционните процеси върху геополитиката, икономиката и публичната сфера, бр. 3, 67-79. Благоевград: ЮЗУ „Неофит Рилски“.

ООН (1948) Всеобща декларация за правата на човека. - https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/blg.pd, 22.09.2022 г.

Чавдарова-Костова, С. (2010) Съвременни предизвикателства пред интеркултурното възпитание. София: Образование.

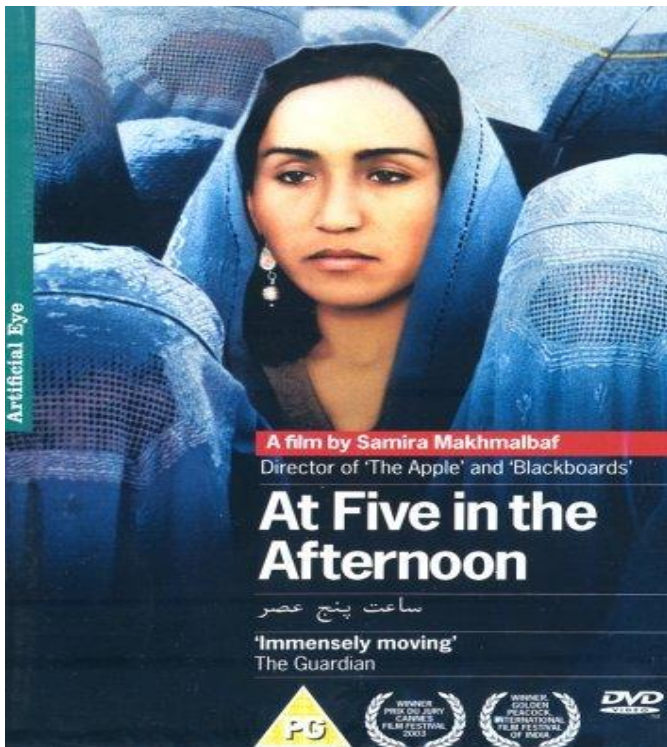
Чавдарова-Костова, С. (2020) Специфики на университетската подготовка в областта на педагогическата и социалната работа с бежанци. – Бежанците: днес и утре. Академичен бюлетин, бр. 5, 22-25. - https://ec.europa.eu/migrant-integration/sites/default/files/2021-01/5AB_prinable.pdf, 28.09.2022 г.

Афганистанската жена преди и сега: възможни прочити през „Пет следобед“ (2003)

Лора Тодорова

Лора Тодорова работи в отдел „Миграция и интеграция“ на „Каритас София“, като се занимава с бежанци и мигранти, говорещи персийски език. Тя има бакалавърска степен по иранистика и магистърска степен по индийско и иранско културознание и обществознание от Софийския университет. В момента прави докторантско изследване на тема „Проекция на съвременната персийска литература върху екранното изкуство на Иран: прочити, социокултурни контексти и интерпретативни модели“ в Софийския университет.

Източник:

https://www.imdb.com/title/tt0363303/?ref=tt_mv_close

Няма да бъде преувеличено, ако се каже, че киното е огледало на реалността, а в контекста на филмовата творба „Пет следобед“ (2003, *At Five in the Afternoon* (копродукция Иран – Франция, реж. Самира Махмалбаф) могат да се направят някои възможни прочити по отношение на образа на афганистанската жена преди и сега.

На първо място трябва да бъде уточнено за кое „преди“ и кое „сега“ става въпрос, кои времеви периоди ще бъдат обект на изследване на настоящата статия. „Преди“ обхваща периода от установяването на присъствие на НАТО и съюзническите държави на територията на Афганистан и падането от власт на талибаните през 2001 г., а „сега“ включва времето от падането на Кабул в ръцете на талибаните през месец август на миналата година, установяването на техен пълен контрол над страната до настоящия момент. Това са събития, довели до истинска хуманитарна трагедия, нарушаваща основните човешки права и свободи на цивилното мирно население на Афганистан, изразяваща се в липса на сигурност за афганистанския народ, нарастваща бедност, силна продоволствена криза, увеличаване с всеки изминал ден на броя на уязвимите лица, сред които предимно деца и жени, липса на достъп до услуги от първостепенна важност за нормалното функциониране на човешкия живот.

„От 2001 г. насам е постигнат значителен напредък в Афганистан по отношение на правата на жените и момичетата, равенството между половете. Жените и момичетата получават достъп до образование, здравеопазване, имат право да се движат свободно, да се сдружават, да работят, да участват в спортни мероприятия и най-вече да участват в гражданския и политическия живот на страната. Но след изтеглянето на военните сили на САЩ и НАТО от Афганистан и завръщането на власт на талибаните, голяма част от тях губят тези си права. Не могат да се завърнат на работното си място, в училище, в университета. Наблюдава се изключване на жените от обществения живот и тяхното затваряне в домовете им.

В сформираното служебно правителство на талибаните, обявено на 7 септември 2021 г., не участват жени. Поредно доказателство за тяхното изолиране от социалния и политически

живот на страната. След сформирането на правителството Министерството по въпросите на жените е закрито, а протестите в подкрепа на правата на жените в Афганистан са разпръсквани. Реални са и съществуващите опасения за отмяна на Закона за премахването на насилието срещу жените, чрез който се налагат санкции на индивиди в случаи на детски и принудителни бракове, домашно насилие и други злоупотреби, извършвани срещу афганистанските жени и момичета. В момента голяма част от жените и момичетата в Афганистан са лишени от основните си свободи и права, постигнати през последните 20 години.¹

Пълнометражният игрален филм „Пет следобед“ чертае болезнени дискурси относно образа на афганистанската жена и неговото развитие през последните две десетилетия в рамките на трагичните събития в страната, в частност продължилата двадесет години война в Афганистан. Тази международна копродукция между продуцентска къща „Макмалбаф“ и две френски компании е първият филм, заснет в Кабул след инвазията на коалицията от държави, водени от САЩ срещу режима на талибаните.

Макар да е заснета преди близо двадесет години, творбата и днес още повече се отличава със своята социална ангажираност, острота на посланията и същевременно висока естетическа стойност.

Основната фабула е свързана с темата за овластяването на афганистанските жени чрез правото им на достъп до образование, като се наблюдават и подсюжетни линии, които засягат тематики като: неграмотността, бедността, смъртта, мястото на бурката в живота на афганистанската жена, демокрацията, догматичния патриархат, интерпретацията на Запада спрямо Ориента и относителния характер на истината.

¹ Тодорова, Лора. Афганистанските бежанци в България имат нужда от човешко отношение. 20.06.2022. [Лора Тодорова: Афганистанските бежанци в България имат](#)

Източник:

https://www.imdb.com/title/tt0363303/?ref=tt_mv_close

За осмислянето на филма, разбирането на посланието му, както и авторовата позиция, изключително важно е правилното и качествено боравене с необходимите авторски контексти. В случая те са познаване на атмосферата, която цари в живота на иранската авторка – режисьор на филма „Пет следобед“, времето, в което твори, както и импулсите, стоящи зад написването на сценария.

Режисьор на филма е, не кой да е, а самата Самира Макмалбаф, а пък сценарият е резултат от общите усилия на двамата с баща ѝ - световноизвестния писател и режисьор Мохсен Макмалбаф. И двамата са видни представители на т.нар Нова вълна иранско кино, като именно възходът на това движение осигурява допълнителен тласък на иранската кинематография. Интересен факт е, че Новата вълна в Иран се създава в колаборация със западни режисьори и писатели модернисти, дисиденти. Благодарение на Новата вълна се поставя началото на глобализацията на иранското кино, представяйки го пред света извън

[Нужда от човешко отношение - Cross-border Talks \(crossbordertalks.eu\)](#) (01.12.2022)

пределите на страната. Филмите на течението започват да се появяват в редица международни филмови кинофоруми, включително и от клас „А“.

За кинорежисьорите от това движение трябва да се отбележи, че се отличават с изключителна иновативност и специфичен авторски почерк. Новата вълна включва едни от най-добрите автори, които със своя новаторски подход поставят иранското кино на световната карта. Сред имената на най-изтъкнатите представители на кинематографията са: Аббас Киаростами, Мохсен Макмалбаф, Дариуш Мехрджуи, Сохраб Шахид Салес, Фаррох Гафари, Ебрахим Голестан, Бехрам Бейзаи, Масуд Кимиаи, Насер Тагваи, Амир Надери и др.

С появата на ирански филми, реализирани от кинотворци в изгнание или отдавна снимащи извън пределите на страната, започна да се говори и за т.нар. кино на диаспорите, което също спомага глобализацията на иранското кино.

Без значение дали продукцията е част от официалната национална кинематография, или е плод на т.нар. акцентно кино, световната критика и изследователите отбелязват, че творбите носят много черти, присъщи на традиционната персийска литература и култура.

Новата вълна, наричана *интелектуалното кино*, не се придържа към определен филмов жанр. Кинорежисьорите от това движение поставят основен акцент върху интелектуалните и социални дискурси на времето, в което живеят и творят, успявайки да създадат свой собствен авторски стил. Новата вълна филми постепенно заемат мястото на комерсиалните филми. В тях се локализиращат нови подходи. Силно изявени са психологическият и философският, а обект на филмите е обществото, реалността на обикновения човек, отразена с уважение и силно чувство на емпатия. Друг отличителен белег на новото иранско кино е силното влияние на персийската литературата върху него. В книгата си „Алегория в иранското кино: естетиката и поезията на съпротивата“ Мишел Лангфорд пише: „За някои ирански режисьори на арт филми – киното и поезията са неразделни.“ (Лангфорд 2019: 135)

В полето на разглежданата тема трябва да се обърне внимание, че не само персийската литература оказва влияние върху иранското кино. Световната литература също въздейства на иранската кинематография. Тази връзка е доловима и в „Пет следобед“ на Самира Махмалбаф. А нейното име без съмнение се нарежда наред с тези на големите ирански режисьори от Новата вълна. Самира придобива популярност извън пределите на Иран. Филмите ѝ носят признание и успехи на световния екран, печелейки редица награди на международни филмови фестивали.

Животът и творчеството на тази необикновена жена будят нестихващ интерес. Част е от всеобхватната световно призната семейна компания продуцентска къща „Махмалбаф“, в която активно участват всички членове на фамилията. Едва на осем години играе в режисирания от баща ѝ филм „Колоездачът“, а през 1996 г., напускайки училище, се присъединява към основаната в дома им филмова школа „Махмалбаф“, където изучава кино. Като част от клана е наследила от най-ранна възраст от баща си любовта към киното. Още на седемнадесет години прави своя дебют с филма си, озаглавен „Ябълката“ (سب, 1998 г.). Участвайки в официалната селекция на фестивала в Кан през 1998 г., тя става най-младата режисьорка. Следва филмът ѝ, спечелил наградата на журито на филмовия фестивал в Кан, „Черната дъска“ („تخته سیاه“, 2000 г.), заснет на граничната зона на Кюрдистан на ирано-иракската граница. През 2002 г. Самира става част от екипа на омнибуса „11'09"1 Септември 11“, зад чието създаване стои приносът на единадесет режисьори от единадесет различни страни. Забележителен аспект от филма е, че всеки един от тях представя своята собствена гледна точка относно атентатите от 11 септември 2001 г. в Ню Йорк с късометражен филм, състоящ се от единадесет минути, девет секунди.

Третият ѝ пълнометражен филм е именно „Пет следобед“ („پنج عصر“, 2003 г.), който с оглед на настоящата ситуация в Афганистан, не само че изпъква на общия фон филми за Афганистан, но и предоставя нови хоризонти за прочит на някои аспекти от образа на афганистанската жена след

падането на режима на талибаните през 2001 г. и сега - вече повече от година след завземането на цялата страна и установяването на Ислямско емирство Афганистан. „Пет следобед“ участва в редица международни филмови фестивали и е носител на няколко международни отличия. В това число през 2003 г. е отличен с наградите „Златен паун“ на 34-то издания на международния филмов фестивал в Индия, голямата награда от Обществото на църквите по света и специалната награда на журито на Фестивала в Кан, а през 2004 г. и с почетната награда за младежко кино на 17-ия международен филмов фестивал в Сингапур.

Подобно на филмите на останалите кинорежисьори от Новата вълна иранско кино и в „Пет следобед“ ролите на протагонистите се изпълняват от непрофесионални актьори, а в основата на филма са заложили темата за социалната роля на жените в афганистанското общество и ключовата роля на образованието. Отново сходно на иранските филми от Новата вълна кино, „Пет следобед“ на Самаира Макмалбаф се характеризира с оригинален сценарий и поставен акцент върху социалните и интелектуални диксурси на времето, в което живее и твори младата режисьорка. В резултат от силното влияние на литературата, не само персийската, но и световната класика, във филма присъства т.нар. поетичен реализъм. Заглавието на филма носи името на едноименната поема на испанския поет и драматург Федерико Гарсия Лорка, неколккратно цитирана във филма. В творчество му главните герои са предимно зловещи жени, разкъсвани между силата на своите пориви и страсти, от една страна, и потисническата и осакатяваща традиция, от друга. Такава е и главната героиня във филма „Пет следобед“.

Сюжетът на филма „Пет следобед“ накратко: Млада жена на име Нагрех живее в разрушения от войната град Кабул заедно с баща си, жената на брат си и тяхното бебе. Противно на волята на силно консервативния си баща, тя тайно посещава училище, надявайки се да научи повече за демокрацията и да изпълни заветната си мечта – да стане първата жена президент на Афганистан. Един ден след след края на часовете, докато търси

вода, тя се натъква на камиони, натоварени с бежанци, връщащи се от Пакистан. Нагрех помага на хората да се заселят в руините, които нарича свой дом, и в които тя и семейството ѝ живеят. Но впоследствие броят на хората, настанени от нея там значително нараства, и тя и семейството ѝ са принудени от другите да напуснат. Успяват да намерят подслон в изоставен самолет, но и той се оказва пренаселен от бежанци, и отново трябва да мигрират. Сред руините на града Нагрех се запознава с бежанец, който е поет. Тя започва да го разпитва за президента на Пакистан, да му задава въпроси, като – знае ли дали президентът на Пакистан е мъж или жена, но и той не знае, като останалите, към които тя се обръща. Въпреки това Нагрех се сприятелява с поета. Осъзнавайки, че тя иска да стане президент, той ѝ помага в подготовката на политически речи, дори я води при фотограф, който да я снима, а снимките да използва за президентската си кампания. Междувременно бащата на Нагрех научава, че синът му е починал. Нежелаейки да каже за това на снаха си, той отвежда семейството далеч в пустинята, където внукът му умира от недохранване. В пустинята се натъкват на старец, който чака до магарето си, умиращо от глад и жажда. Мъжът споделя, че се опитва да стигне до града, за да предотврати предаването на Осам бен Ладен на американците, но бащата на Нагрех го информира, че е закъснял – американците вече са нахлули. Филмът завършва с това как бащата на Нагрех погребва внука си и семейството продължава пътя си в пустинята. „Пет следобед“ е с отворен край, който дава поле за различни интерпретации.

По отношение на филма и връзките със съвременната иранска литература тук бих искала да очертая някои сходства, но и също така контрастни различия между главната героиня Нагрех във филма „Пет следобед“ и главната героиня в забранения два пъти в Иран роман на Паринуш Сани „Моята орус“ - Масуме. Докато „Пет следобед“ разказва за стремежите на една млада амбициозна афганистанска жена, бореща се да получи образование след падането на талибаните в Афганистан в унищожената от войната столица Кабул, за да сбъдне мечтата си да стане първата жена президент на страната,

„Моята орис“ пренася читателя в Иран в периода от годините преди революцията², през ислямската република и стига чак до нашето съвремие, разказвайки на читателя необикновената история на едно младо момиче, влюбено в книгите и срещащо истинската любов на път за училище. Персонажите на двете жени, търпящи развитие, са не само основни двигатели на сюжетното действие. Обединява ги тяхната обща мечта – да могат да продължат образованието си, за да имат достъп до основни човешки права. Дори обстоятелствата, с които се сблъскват, за да осъществят мечтите си, имат общ корен. Това са обществото, което ги заобикаля, семейството им, техните стереотипи и предразсъдъци. В синхрон са думите на бабата и майката на Масуме в романа, които се обявяват против нейното образование. Според разбирането на майката на Масуме завършването на шести клас е достатъчно, след това е време момичето да се задоми. А думите на бабата на Масуме - Нане джан още повече дообрисуват образа на момичето в техните представи. *„Дъщеря ти нищо не умеє. Ще ни я върнат месец след сватбата. – А на Ага джан казваше: - Ама защо непрекъснато харчиш за това момиче? От дъщеря полза никаква, ползата е за другите.“* (Сании, 2014: 7)

И във филма, и в романа е щрихиран акцент върху образа на жената, върху нейната дълбока душевност. И двата наратива се завъртат около историята на силната жена, независимо от географските граници, сблъска ѝ с най-различни обстоятелства, като религиозното потисничество, догматичния патриархат, силния консерватизъм и т.н., както и борбата ѝ по пътя към свободата и знанието.

Като ключов момент с дълбоко послание относно конфликтите на афганистанското общество и характера на протагониста във филма трябва да бъде посочен кадърът със слизането по стълбите сред руините на Нагрех и обуването на белите ѝ обувки на висок ток, символ на женствеността, който тя съхранява и носи тайно от силно консервативния си баща. Този момент Нагрех

отива при непознатия френски войник и сама дръзва да го заговори на английски, започвайки от въпрос за името му, от къде е, и стигайки до такива като – как се казва президентът на неговата страна, какво е казал, за да го избере народът, каква е била речта му, след като е победил на изборите, защо хората са гласували за него и т.н. Войникът, научавайки от поета-бежанец, че Нагрех е следващият президент на Афганистан, дори ѝ отдава военен поздрав в знак на почит. Посланието на този момент във филма гравитира към свободата и равноправието на жените.

Друг ключов момент е този, в който Нагрех, попитана по време на кампанията си от останалите момичета за това какво ще е първото нещо, което ще направи, ако спечели и стане президент, отговаря, че ще реинтегрира афганистанските момичета в образователната система. Така че двадесетгодишна като нея да не ходят на училище наравно с деца на дванадесет години.

На този фон трябва да се посочи и неколкото споменаване във филма на имената на първата жена, избрана да ръководи ислямска държава Биназир Бхудо, министър-председател на Пакистан и това на първата жена, заемала премиерския пост в Индия - Индира Ганди. Освен ролеви модел за момичетата в „Пет следобед“, тяхното споменаване притежава феминистичен характер.

Самира Макмалбаф е само на двадесет и три години, когато успява да заснеме филма. В интервю младата режисьорка споделя, че за нея най-трудната част от целия процес е била това да „убеди“ някого да изиграе главната роля – тази на Нагрех. По време на интервю със С. Ф. Сайд, попитана за разговорите, които жените водят във филмите ѝ, и по-специално дебатите, които момичетата във филма „Пет следобед“ разискват относно какво са способни да постигнат жените мюсюлманки с оглед на това, че те често са

²Ислямската революция избухва през 1979 г. и довежда до свалянето от власт на шах Мохамед Реза Пахлави, както и до премахването на монархията в Иран.

изобразявани като пасивни жертви, Самира отговаря:

„Първият ми ден в Афганистан нямах никаква представа за афганистанските жени. Разхождах се по улиците, а те бяха покрити с бурки. Беше след талибаните, но все още повече от 90 процента от тях бяха забулени и аз си мислих, че те са просто жертви. Но тогава започнах да разговарям с тях. Те имаха големи желаниа, бяха изпълнени с копнеж. И толкова много от тях говориха английски! Мислех си – „Къде са се научили?“ Беше невероятно. Исках да се разплача, защото си мислех, че те са злочестите във войната, но те все още успяваха да имат надежди, идеи и копнежи, и аз не си представях това. Тогава отидох в едно училище и започнах да говоря с момичетата. Попитах ги – „Какво ще правите в бъдеще?“ И те започнаха да отговарят – „Инженер, доктор, учител“. Исках да знам какво мислят за разликата между мъжете и жените. Затова ги попитах дали има някоя, която иска да стане президент, дали ако жена се беше кандидатирила вместо Карзай, щяха да гласуват за нея? Те започнаха да казват не, но след час разговори целият клас искаше да стане президент и всички отговаряха с „да“!“ (Columpar and Mayer: 167)

Филмът *„Пет следобед“* не е първият филм на филмова къща „Макмалбаф“ за Афганистан. През 2005 г., малко след избора на Махмуд Ахмадинежад за президент на Ислямска република Иран, семейство Макмалбаф окончателно напуска страната. Извън пределите на Иран те продължават да пишат сценарии, снимат и продуцират. Темата за мигранта присъства в творчеството им много преди да емигрират. В ранните произведения на Мохсен Макмалбаф се засяга въпросът за мултикултурализма и мултиетническия състав на иранската нация по подобие на древната Персийска империя. Присъствие на образа на афганистанския бежанец откриваме още във филма *„Колоездачът“* на Мохсен Макмалбаф от 1988 г., повдигащ въпроси относно бежанците от Афганистан, живеещи на територията на Иран. Като тук трябва да се уточни, че става въпрос за много силна бежанска вълна, съсредоточена в Иран, на първо място, резултат от войната на

афганите срещу съветската окупация на страната, обхващаща периода от 1979 до 1989 г., а след това и падането на Афганистан под контрола на талибаните от 1996 г. Социално ангажираното кино на Макмалбаф, или както го нарича самият кинорежисьор *„антикапиталистическо“*, може да се каже, че започва именно с *„Колоездачът“*. Впоследствие във филмите му се осъждат социалните недъзи на обществото, а творчеството му преминава от локално към транснационално.

В края на 90-те на миналия век се наблюдава тенденция ирански филмови къщи да заснемат все повече т.нар *„бежански“* или *„етнически“* филми. Те се характеризират с това, че са заснети в съседни страни на Иран с предимно мюсюлманско население, в които се усеща силното влияние на персийската култура, език и двустранни исторически връзки. В тези творби най-вече на екран се експонира животът на местното население. Кланът Макмалбаф е пионер по отношение заснемането на такива продукции, като стои зад няколко филма в различни съседни страни и на няколко езика. Например *„Кандахар“* на Мохсен Макмалбаф от 2001 г., избран от списание *„Таймс“* като един от най-добрите 100 филма в историята на киното, е заснет в Афганистан на няколко езика, сред които – персийски, дари, английски, пащу, та дори и полски. Друг негов филм е документалният *„Афганистанска азбука“* (2002 г.), разказващ за деца в бежански лагер, намиращ се близо до афганистанската граница. Всъщност майсторството на клана Макмалбаф по отношение на обговаряне на афганистанската реалност си проличава с отлично познаване на екранния обект – език, култура, история, политическа обстановка, етнопсихология. В тази връзка на фона на появилите се нови теми и сюжети в киното в рамките на миграцията Андроника Мартонова пише:

„Ситуацията на постмодерна епоха е вече нещо много повече от „кутия на Пандора“, особено през последните години, в които миграционните вълни от бежанци провокират появите на нови теми и сюжети в световното кино. Миграцията също е двуизмерна – центробежна и центростремителна. А може да бъде и статична, в затвора на психиката и

душата. Мигрантът като Свой, мигрантът като Чужд; мигрантът като завърнал се в родината или като обитател на нова, втора родина; мигрантът като временно пребиваващ; неосъщественият мигрант (където миграцията остава в полето на въображението и като копнеж); усещането, че си мигрант в собствената си страна и култура без да си я напускаш – това все са горещи тематични зони, които биват артикулирани в много екранни творби и академични изследвания.“ (Мартонова, 2021:40-41)

В съвременния свят, в който живеем, свободата на словото и свободата на изразяване се считат за едни от най-ценните права на модерното цивилизовано общество. А те намират проекция и в темелите на седмото изкуство. За една от основните причините, изтъквани за напускането на Иран на клана Макмалбаф, е налаганата цензура. В тази връзка в книгата си „Невъзможната свобода“ Деян Статулов пише за цензурата следното:

„Цензурата в киното в началото се появява като необходимост да се запазят добрите нрави в обществото. С нарастващата популярност и влияние на седмото изкуство възниква и необходимостта от контрол над съдържанието на филмите и на сцените с насилие и еротика. Тук особена роля играят църквата, както и различните религиозни и политически движения и организации. В зората на киното поради липсата на каквито и да е било законови ограничения творците все още се радват на свобода, която постепенно започва да бъде ограничавана.“ (Статулов, 2022: 38)

Може би и тук ограничаваната постепенно свобода става причина за преминаване от локалното към транснационалното, защото за семейство Макмалбаф – киното е свобода.

В заключение може да се направят някои паралели с настоящата обстановка в Афганистан и в Иран с фокус върху мястото на жената и нейната

роля в тези две общества в наши дни. Относно обстановката в Афганистан към декември 2022 г. - след като талибаните превзеха страната август 2021 г., след 20-годишна война, придружена от изтеглянето на войските на САЩ и НАТО, талибаните заявиха, че ще водят по-умерена политика, зачитайки правата на жените и малцинствата. Но към настоящия момент се наблюдава тенденция за влошаваща се обстановка в страната. За информация - в Република България нараства броят на децата бежанци, сред които значима част заемат непридружените непълнолетни от Афганистан, намиращи се в държавните регистрационно-приемателните центрове. А политиката на талибаните е твърдо линейна, базираща се на тълкуването им на ислямското право шериат. Откакто талибаните завзеха властта, в Афганистан е извършена първата публична екзекуция, а относно правата на момичетата е наложена забрана за обучение след шести клас.

По отношение на ситуацията в Иран - на 16 септември 22-годишната иранска кюрдка Махса Амини почина в болница три дни след ареста ѝ от нравствената полиция³, която я обвиняваше, че е нарушила правилата за облекло в страната на обществени места. Смъртта ѝ стана причина за вълна от протести в Иран, безпрецедентни от времето на Ислямската революция през 1979 г. Протестите за повече свободи на жените се превърнаха в по-широко движение под лозунга „Жена, живот, свобода“, насочено срещу ислямския режим. Властите говорят за над 300 убити по време на протестите, които вече продължават почти три месеца. Междувременно Иран обяви, че премахва нравствената полиция, както и решението си да бъде ревизиран закон от 1983 г. относно задължителното забулване, наложено в страната четири години след Ислямската революция през 1979 г.

На този фон в заключение уместни са думите на Едуард Саид по отношение на интерпретацията на връзката Ориент-Запад, под

³Нравствената полиция е създадена по времето на ултраконсервативния президент Махмуд Ахмадинежад, управлявал от 2005 г. до 2013 г. Поставената ѝ цел е да

разпространява културата на приличието и на носенето на хиджаб.

чието було попадат и държави като Афганистан и Иран.

„Днес ориенталистът се опитва да гледа на Ориента като на една имитация на Запада, която, според Бърнард Люис, може да подобри самата себе си, когато нейният национализъм „стане готов да постигне споразумение със Запада.“ (Саид, 1999: 403)

И сега, когато цял свят е вперил поглед в страни като Афганистан и Иран във връзка с правата на жените, не бива да се забравя, че хората сами създават своята история. Какво предстои? Времето ще покаже.

Библиография:

Мартонова, А. (2021) Между миграция и уседналост: Екзотичният друг и новото българско кино. Към Култологичните полета на идентичността, различието и дискурса Свой/Чужд. София: Институт за изследване на изкуствата; БАН.

Саид, Е. (1999) Ориентализмът. София: Кралица Маб.

Санин, П. (2014) Моята орис. Превод: Людмила Янева. Пловдив: Жанет 45.

Статулов, Д. (2022) Невъзможната свобода. София: Локус.

Янева, Л. (2019) Когато момичетата викат. Гласът на жените в иранското кино. София: Авангард прима.

Columpar, C., Mayer, S. (2009) *There she goes: Feminist filmmaking and beyond*. Michigan: Wayne State University Press, pp.163-171.

Dabashi, H. (2010) *Conversations with Mohsen Makhmalbaf*. New York: Seagull books.

Langford, M. (2019) *Allegory in Iranian Cinema. The Aesthetics of Poetry and Resistance*. London and New York: Bloomsbury Academic.

Naficy, H. (2012) *A social history of Iranian cinema. Volume 3: The Islamicate Period, 1978 – 1984*. Durham and London: Duke University Press.

Naficy, H. (2012) *A social history of Iranian cinema. Volume 4: The Globalizing Era, 1984 – 2010*. Durham and London: Duke University Press.

Wiącek, E. (2020) Transnational Dimensions of Iranian Cinema: “accented films” by Mohsen Makhmalbaf. *Migration Studies – Review of Polish Diaspora*. Vol. 3 (177), pp. 61-84.

Източници в интернет:

Mohsen Makhmalbaf: Makhmalbaf Film house <<http://makhmalbaf.com/?q=mohsen>> [09.12.2022]

Samira Makhmalbaf: Makhmalbaf Film house <<http://makhmalbaf.com/?q=samira>> [09.12.2022]

Лора Тодорова: Афганистанските бежанци в България имат нужда от човешко отношение. 20.06.2022. [Интервю] [Лора Тодорова: Афганистанските бежанци в България имат нужда от човешко отношение - Cross-border Talks \(crossbordertalks.eu\)](https://crossbordertalks.eu/) / (01.12.2022)

Universal Declaration of Human rights. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

Иран обяви, че премахва нравствената полиция, което бе възприето като жест. // 04 декември 2022. [Новина] <https://www.bta.bg/bg/news/world/371126-iran-obyavi-che-premahva-nravstvenata-politsiya-koeto-be-vazprieto-kato-zhest-> (07.12.2022)

Талибаните извършиха първата публична екзекуция, откато завзеха властта в Афганистан. [Новина] 07 декември 2022. <https://www.bta.bg/bg/news/world/372900-talibanite-izvarshiha-parvata-publichna-ekzekutsiya-otkako-zavzеха-vlastta-v-a> (08.12.2022)

В страната ни има 437 непридружени деца бежанци. [Новина] 08 декември 2022. <https://www.bta.bg/bg/news/bulgaria/373317-v-stranata-ni-ima-437-nepriдружени-detsa-bezhantsi-sporod-mariyana-tosheva-ot> (09.12.2022)

Редакционна колегия

Главен редактор: д-р Ваня Иванова (Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей при Българска академия на науките)

Редактори: Петя Караянева (ВКБООН), Ива Парцалева (ВКБООН), д-р Кина Събева (Български съвет за бежанци и мигранти)

Благодарности

Редакционната колегия благодари на всички автори и събеседници в броя: Алексей Пампоров (Институт по философия и социология - БАН), Виолета Коцева (СУ „Св. Климент Охридски“), Кремена Йорданова (СУ „Св. Климент Охридски“), Лора Тодорова (Каритас София), Росица Симеонова (СУ „Св. Климент Охридски“), Екатерина Томова (СУ „Св. Климент Охридски“), Теодорина Милушева (СУ „Св. Климент Охридски“).

Обратна връзка

С цел подобряване и развитие на информационната инфраструктура и предоставените информационни материали отправяме покана за обратна връзка чрез [онлайн форма](#).

Изразените мнения и становища в настоящото издание представят вижданията на редакционната колегия, изследователи, практики и други като по никакъв начин не изразяват официална позиция или становище на БСБМ и ВКБООН.

Резюме на български език

Трети брой на академичния бюлетин „Бежанците: днес и утре“ за 2022 г. разказва за динамичната и непредсказуема обстановка на идващите от Украйна, които търсят временна закрила в България, с фокус вълните на пристигане и моделите на прием. Броят включва добрата новина за възраждане на една от най-ценните инициативи в сферата на бежанското право: правните клиники, които ВКБООН и Софийският университет организират съвместно от тази академична година. Следващите статии са насочени към предизвикателствата пред преподаването на български като чужд в България; как се управлява качеството в организациите, които работят с бежанци; каква е ролята на културната медиация при работата с бежанци и мигранти. Представяме и добрата практика на специалност „Етнология и културна антропология“ в Софийския университет с включването на студенти в извънаудиторни занимания с бежанци. Друг интересен акцент са идеите как да се повишат знанията за бежанците, от проучване, направено със студенти. Не на последно място по важност е и интригуващият текст, представящ живота и търсенията на афганистанската жена през прочита на филма „Пет следобед“ (2003) на иранската режисьорка Самаира Махмалбаф.

Summary in English

The third issue of the 2022 academic bulletin “Refugees: Today and Tomorrow” analyzes the dynamic and unpredictable situation of the people fleeing Ukraine and seeking temporary protection in Bulgaria, focusing on the waves of arrival and patterns of reception. The issue includes the good news of the revival of one of the most valuable initiatives in the field of the refugee law: the legal clinics that UNHCR and Sofia University have been jointly organizing since this academic year. Subsequent articles focus on the challenges of teaching Bulgarian as a foreign language in Bulgaria; how quality is managed in organizations working with refugees; and the role of the cultural mediation in working with refugees and migrants. We also present the good practice of the “Ethnology and Cultural Anthropology” programme at Sofia University in involving students in extracurricular activities with refugees. Another interesting highlight are ideas on how to increase the knowledge about refugees, from a survey done with students at Sofia University. Last but not least, is the intriguing text presenting the life and search of an Afghan woman through the reading of the film of the Iranian director Samira Mahmalbaf’s “Five in the Afternoon” (2003).

БЕЖАНЦИТЕ: ДНЕС И УТРЕ

АКАДЕМИЧЕН БЮЛЕТИН

ISSN 2683-1120

ACADEMIA.REFUGEE-INTEGRATION.BG

www.bulrefcouncil.org

www.bcrm-bg.org

www.refugee-integration.bg

www.refugee.bg

bgrc@bulrefcouncil.org

